MOLLA CÂMÎ'NİN "ERBA'ÎN"İ VE TÜRKÇE MANZÛM TERCÜMELERİ

Doç. Dr. Ahmet SEVGİ*

15. asır, Klasik Türk Edebiyatının kuruluş devridir. Bu itibarla, yazarlarımız kendilerine örnek olabilecek bazı şahsiyetlere ihtiyaç duymuşlardır. Bunların başında da şüphesiz; Nizâmî (ölm. 1209), Sâdî (ölm. 1294), Hâfız (ölm. 1388), Câmî (ölm. 1492) vs. gibi şâirler gelmektedir. Ancak bunlardan Molla Câmî'nin Türk Edebiyatına tesiri sanılandan çok daha fazla ve dâimî olmuştur.** Biz bu araştırmamızda "Erba'în-i Câmî"nin Türkçe manzûm tercümelerini bir araya getirerek mukayeseli edebiyat araştırmaları bakımından yeni bir usûl denemeye çalışacağız...

MOLLA CÂMÎ VE ERBA'İNİ

İran'ın büyük şâir ve düşünürü Molla Câmî,[1] 886/1481'de Farsça mensûr bir mukaddimeyi müteâkip, ezberlemesi kolay "hadîs"lerden kırk tanesini seçerek her birini yine Farsça bir kıt'a ile tercüme eder. "Erba'în-i Câmî", "Terceme-i Erba'în Hadîs" veya "Çihil Hadîs" olarak anılan bu küçük risâlenin mukaddimesi şöyledir:

---

* S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü.

** Molla Câmî'nin Türk Edebiyâtına tesîri hakkında bilgi için bkz. Ahmet SEVGİ: Molla Câmî'nin Besmele Şerhi ve Türk Edebiyatına Tesirleri, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, Sayı: 5, Konya 1999, s.1-50.

1 Asıl adı, Nureddin Abdurrahman b. Ahmet olan Câmî, 1414'te Harcird'de doğmuştur. Harcird kasabasının bağlı olduğu Câm şehrine nisbetle "Câmî" mahlasını alan ve bu adla tanınan İran'ın bu büyük şâir ve âlimi geride birçok eser bırakarak 1492'de Herat'ta ölmüştür. (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, c.3, İst. 1977, s.16-17.

صحیح ترین حدیثی که راویان مجالس دین و محدثان مدارس یقین املا کنند حمد دانابیست که کلمات تامۀ جامعه بر زبان معجز بیان حبیب خود گذرانیده و آنرا تالیٔ کلام کامل و خطاب شامل خود گردانیده و بنقل رواة ثقة بعد ثقة بگوش محرومان از سعادت صحبت وی رسانیده و بنور علم بآن وعمل بموجب از ظلمات ضلالتشان رهانیده صلی الله علیه و آله و اصحابه نقلت علومه و حفظت آدابه.

اما بعد این چهل کلمه است ازان کلمات که سهولت فهم و حفظ را بنظم فارسی ترجمه کرده می آید امیدواری آن است که ناظم مترجم امروز در شرط من حفظ علی امتی اربعین حدیثا ینتفعون به داخل شود و فردا بسعادت جزاء بعثه الله یوم القیامة فقیها عالما واصل گردد و من الله مکون الکون العصمة و العون

قطعه

هرکه این چهل حدیث حفظ کند   از احادیث سید مرسل
نام او را بمحشر از علما   بنویسد خدای عز و جل *

---

* Yakın medreselerinin muhaddisleri ve din meclislerinin râvîleri en sahîh hadîsi yazdılar. Her şeyi bilen Allâh'a hamd olsun ki eksiksiz mânâları toplayan kelimeleri kendi habîbine başkalarının söyleyemeyeceği bir dille söyletmiş ve onu kendi şâmil hitâbına ve kâmil kelâmına tilâvetçi kılmıştır. Râvîlerin güvenilenden güvenilene nakliyle de Peygamberin saâdet sohbetinden mahrum olanlara ulaştırarak onları öğrenme ve gereğiyle amel etme nûru ile dalâlet karanlığından kurtarmıştır. Allâh onun ve âl u ashâbının şânını yüceltsin. İlimleri naklolunsun ve edepleri korunsun.

Bundan sonra, o kelimelerden kırk kelimedir ki anlaşılması ve hatırda tutulması kolay olsun için Farsça nazmen tercüme edilmiştir. O ümitle ki tercüme eden nâzım bu gün "ümmetimden faydalansınlar diye kim kırk hadîs ezberlerse" şartına dâhil olur. Yarın da "kıyâmet günü Allâh onu âlimler ve fakihlerle birlikte diriltir" mükâfâtının saadetine kavuşur. Yardım ancak varlığı var eden Allâh'tandır.

KIT'A

Hz.Peygamberin hadislerinden bu kırk hadîsî kim ezberlerse Allâh onun adını mahşerde âlimlerle birlikte yazar. (Bkz. Abdurrahmân Camî: Hadîs-i Erba'în, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 648 v.1b.

Eser, hadîs tercümelerini müteâkip şu kıt'a ile son bulur:

اربعینــــهای سالکان جــامی
هست بهر وصول صدر قبول
نبود از فضل حق غریب و عجیب
که بدین اربعین رسی بوصول *

Mukâyeseli metinden önce, bilhassa Türkler tarafından büyük ilgi gören ve defalarca Türkçeye tercüme edilen bu didaktik eserin mütercimleri ve eserlerinin mâhiyeti hakkında kısaca bilgi vermek sanırım faydalı olacaktır.

* Ey Câmî, sâliklerin çektikleri çile Allâh'a yakınlık rütbesine ulaşmak içindir. Hakkın fazlı seni de "kırk hadîs"le vuslata erdirirse şaşılmaz. (Bkz. A.g.e, v.8b)

MÜTERCİMLER VE ERBA'ÎNLERİ

1- ALİ ŞÎR NEVÂÎ (1441 –1 501)

Câmî'nin Erba'înini Türkçeye ilk tercüme eden aynı zamanda müellifin dostu ve çağdaşı olan büyük Türk şâiri Ali Şîr Nevâî[2] olmuştur. Nevâî, daha Câmî'nin sağlığında onun icâzetiyle kaleme aldığını belirttiği bu risâleye, 23 beyitlik manzûm bir mukaddime ile girer:

1- Hamd anga kim kelâm-ı hayr-me'âl
Kıldı ilge rasûlidin irsâl

Ol rasûli ki hem kelâm-ı fasîh
İlge yitkürdi hem hadîs-i sahîh

Tâ ulus cehldin halâs bolup
İlm halvet-gehide hâs bolup

Çün tamugdın necât tapgaylar
Uçmag içre hayât tapgaylar

---

2 Soyca Uygur Türklerinden olan Ali Şîr Nevâî, 1441 tarihinde Herat'ta doğmuştur. Küçük yaşta tahsile başlayan ve birçok meşhur âlimden ders okuyan Nevâî, Hüseyin Baykara ile olan münasebeti dolayısıyla bir taraftan devlet adamı, diğer taraftan da Türk dili ve edebiyatının gelişmesindeki katkıları dolayısıyla büyük bir edebiyatçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültürüne; dînî, ilmî, edebî nice ölümsüz eser kazandıran bu müstesnâ kâbiliyet 1501'de Herat'ta hayata gözlerini yummuştur. (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. TDV İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, c.2, İst. 1989, s.449-453)

Celle zikruh zehî ilâh-ı refî'
Azze kadruh zehî rasûl-i şefî'

Çün safâ ehli pâk-fercâmî
Pâk-fercâm u pâk-fer Câmî

Ol yakîn sarı dest-gîr manga
Kıble vü üstâd ü pîr manga

Ki tutuptur cihânı tasnîfi
Nazm-ı dîvânı nesr-i te'lîfi

Çünki hicrîdin il arasıda söz
Seksen altı idi ve sekkiz yüz

Kim yana tuhfei 'ıyân kıldı
Tuhfe yok turfaı beyân kıldı

Okuganda Buhârî vü Müslim
Kırk söz barça şüphedin sâlim

Nesr ile nazmnı mürekkeb itip
Fârisî nazm ile müretteb itip

Erba'îni çıkardım cânlar
Belki yüz erba'în çıkarganlar

Taptılar anda neş'e-i maksûd
Erba'îndin niçük kim ehl-i şühûd

Fârisî-dânlar eyleben idrâk
Ârî irdi bu nef'din Etrâk

İstedim kim bu hayl hem barı
Bolmagaylar bu nef'din ârî

Min du'â-kün çü müdde'â eylep
Ol icâzet birip du'â eylep

Müdde'â çün barı savâb irdi
Bir du'â kıldı müstecâb irdi

Bir iki kün ki ihtimâm itdim
Köz tutardın burun tamâm itdim

20- Bar ümîdim ki şâh-ı şer'-âyîn
Ki nebî şer'ıga virür tezyîn

Çün bu evrâk sarı salgay köz
Eylegey könglige eser barı söz

Nesrdin dagı behre-ver bolgay
Nazmdın dagı ber-haber bolgay

Bu kün olsa hadîslerga mutî'
Tangla bolgay muhaddis anga şefî'[3]

Ali Şîr Nevâî, "giriş"i müteâkip kıt'aların manzûm tercümelerini vererek eserini beş beyitlik şu "hâtime" ile bitirir:

Ey ki şahsıngnı hâlık-ı fettâh
Didi "*hammertü erba'îne sabâh*"[*]

İrür ol erba'îniñ evvel hâl
Eyle bu erba'în bile a'mâl

---

[3] Ali Şîr Nevâî: Hadîs-i Erba'în, Süleymâniye Ktp. Âşir Efendi No: 41 v.1b-2b.
[*] (Âdem'in hamurunu kendi elimle) kırk sabah yoğurdum. (Hadîs-i Kutsî)

Ki bu nev‘ ikki erba‘în mevcûd
Bolsa şâyed ki tapkasın maksûd

Yetse maksûd müdde‘â birle
Mini yâd itkesin du‘â birle

Ki Nevâ‘îga ol du‘â yetkey
Bülbül-i rûhıga nevâ yetkey[4]

2- FUZÛLÎ (? – 1556)

Molla Câmî'nin Erba‘înini Türkçeye tercüme eden ikinci şâir Fuzûlî olmuştur. Fuzûlî[5] de Câmî gibi eserine kısa mensûr bir mukaddime ile girer:

"Esahh-ı ekâvîl-i ma‘kûle ve etemm-i ehâdîs-i makbûle ki ashâb-ı fasâhat nakş-ı sahîfe-i i‘tabâr idüp erbâb-ı belâgat tarz-ı cedîd ihtiyâr iderler. Ol münşî-i erkâm-ı hikmet ve mümlî-i ahkâm-ı kudret hamdidür ki kelimât-ı nesâyih-mazmûn ve lügât-ı mevâ‘iz-meknûn lisân-ı mu‘ciz-beyân-ı rasûline cârî idüp düstûru'l-‘amel-i sükkân-ı sürâdîku'l-yakîn ve nasbu'l-‘ayn-ı ‘ummâl-ı mesâlihu'd-dîn itmiş. "Sallâ'llâhü ‘aleyhi ve âlihî ve sahbihî ve sellem. *Nukılet a'lâmu 'ulûmihî ve humilet a'lâmu âdâbihî.*"[*]

Emmâ ba‘d bu kırk hadîs-i mu‘teberdür belki kırk dâne güherdür ki üstâd-ı girâmî Mevlânâ Abdurrahmân Camî intihâb idüp

---

4 Ali Şîr Nevâî: A.g.e, v.9a.

5 Klasik Türk edebiyatının en büyük lirik şâirlerinden biri olan Fuzûlî'nin hayatı hakkında maalesef yeterli bilgiye sahip değiliz. Araştırıcılar onun, 15. Yüzyıl sonlarında Bağdat'ta doğmuş olabileceğini tahmin etmektedirler. Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç ayrı dilde yazdığı ölümsüz eserlerle hâlâ aramızda yaşayan bu büyük Türk şâiri, 16. Asrın ikinci yarısı başlarında (1556) Kerbela'da vefat etmiştir. (Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.3, Dergah Yayınlar, İst. 1979, s.249-258)

* İlminin alemleri naklolunsun ve âdâbının bayrakları taşınsın.

Fârisî mütercem itmiş. Ve şart-ı "*Men hafiza 'alâ ümmetî erbabîne hadîsen yentefi'ûne bihî*" tamâm idüp kabûlü'l-cezâ-i "*yeb'asühu'llâhü yevme'l-kıyâmeti fakîhen 'âlimâ*[**] makâmına yetmiş. Umûm-ı feyz içün terceme-i Türkî olınur".[6]

Fuzûlî bu kısa mukaddimede Abdurrahman Câmî'nin, kırk mûteber hadîs seçerek Farsça tercüme etmiş olduğunu, umûmi feyz için kendisinin de onları Türkçeye çevirdiğini belirterek hadislerin kıt'alar hâlinde şerh yollu tercümelerinden sonra eserini şu mısralarla bitirir:

Eser-i erba'în-i ehl-i sülûk
Kurb-ı Hak rütbesin kılur hâsıl
Umaruz kim Fuzûlî-i miskîn
Ola bu erba'în ile vâsıl.[7]

[**] Kim ümmetim için din işlerine dâir kırk hadîs ezberlerse, Allah onu fakîhler ve âlimler topluluğu içinde diriltir. (Hadîs)

[6] Fuzûlî: Kırk Hadîs Tercümesi, İzmir Millî Ktp. No: 11/517 (Kayıt No: 21723) v.1b-2a.

[7] A.g.e. v.13a.

3-RIHLETÎ

Abdurrahman Câmî'nin "Çihil Hadîs"ini Türkçeye tercüme edenlerden biri de Rıhletî'dir. Rıhletî,[8] eserine Câmî'ye âit mukaddimenin aslına sadık bir çevirisini andıran şu ifâdelerle girer:

Fâtih-i bâb-ı dâr-ı genc-i İlâh
Oldı âgâh ol ki bismi'llâh
Dâyim olsun dilüñde nâm-ı Hudâ
Menzil-i maksada dilerseñ râh.

Sahîh u sarîh-terîn-i hadîs ü nefs ki râviyân-ı mecâlis-i dîn ve muhaddisân-ı Fârisî medâris-i yakîn imlâ vü inşâ eylerler. Bir 'âlim-i dânâ vü kâdir-i tüvânâ hamdidür ki kelimât-ı tâmme-i câmi'ayı kendi habîb-i lebîbi zebân-ı mu'ciz-beyân üzere icrâ eylemiş. Ve anı kelâm-ı kâmil ve hıtâb-ı şâmil tâlîsi kılmış. Nakl-i ruvât-ı sikaten ba'de sikatin birle gûş-ı mahrûmân-ı magmûmâna anuñ sa'âdet-i sohbetinden 'ilm ü 'amel ile irişdirmiş ve anları zulümât-ı dalâletden 'ilm mûcibiyle halâs eylemiş. "Sallâ'llâhü ta'âlâ 'aleyhi ve 'alâ âlihî ve ashâbihî *nukılehû 'ulûmuhû ve hufizahû âdâbuhû*".[*]

BEYT

Ba'd ez-sipâs u minnet ü şükr u senâ-yı Hak
Salavât ber-rasûl-i Hudâ vü habîb-i o

Emmâ ba'd bu çihil hadîs-i şerîfdir. Ehâdis-i münîf hvâce-i 'âlem ve mefhar-i benî âdem habîb-i güzîn ve rahmeten li'l-'âlemîn Muhammed Mustafâ'dan sallâ'llâhü 'aleyhi ve sellem ki hazret-i Şeyh

---

[8] Prof.Dr.Abdülkadir Karahan tarafından 16. Yüzyılda yaşadığı belirtilen "Rıhletî" hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. (Bkz. Dr.Abdulkâdir Karahan: İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri, İst. 1954, s.192)

[*] İlmi naklolunsun ve âdâbı korunsun.

Abdurrahmân Câmî ravvaha'llâhü rûhahû's-sâmî anı fehm ü hıfza suhûlet ecli içün nazm-ı Fârisî birle terceme buyurmışlar. Ol ümmîd birle ki bu nâzım-ı mütercim "*Men hafiza 'alâ ümmetî erba'îne hadîsen yentefi'ûne bihi*" şartında dâhil ve yarın cezâ-yı "*ba'asehû'llâhü yevme'l-kıyâmeti fakihen 'âlimâ*"** sa'âdetine sezâ vü vâsıl ola. İnşâ'llâhü ta'âlâ. Bu fakîr ü hakîr Rıhletî-i kesîrü't-taksîr dahı ol nazm-ı 'âlî-misâl-i güher ü le'âli tercemesine cân u dil birle mâyil oldum. Hergiz perde-i 'acz ü kusûrum hâ'il olmadı. Pes İstid'â vü recâmuz oldur ki bu mahmûr-perest u hevâ vü heves-perest cur'a-i câm-ı bezm derdidür. Hum-hâne-i 'aşk u mahabbetleri birle mest-i medhûş u pür-cûş olam. "Ve mina'llâhi mükevvinü'l-kevni'l-'ismeti ve'l-'avn".

KIT'A

Âb-ı hayvân hadîs-i Mustafavî
Cânlara cân hadîs-i Mustafavî
Şeb-i hicr içre olunsa güm-râh
Mâh-ı tâbân hadîs-i Mustafavî.[9]

Rıhletî'nin, "kıt'a"ların çevirisinde de metne sâdık kalmaya gayret ettiği müşâhade edilmektedir. Bu gerçek, risâlenin sonunda yer alan şu mısralar aslı ile karşılaştırıldığında açıkça görülecektir:

Erba'înhâ ki sâlikân aydur
Bulmak içün vusûl-i sadr-ı kabûl
Fazl-ı Hakdan degül 'acîb ü garîb
Ki be-dîn erba'în resend be-vusûl
Kadr-i a'lâ bul olma taşra hemîn
Rıhletî kıl bu erba'îne duhûl.[10]

** Kim ümmetim için din işlerine dâir kırk hadîs ezberlerse Allah onu fakîhler ve âlimler topluluğu içinde diriltir. (Hadîs)

9 Rıhletî: Hadîs-i Erba'în, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi, No: 1350 v.57b-58a.

10 A.g.e, v.65b.

4- NÂBÎ (1642 - 1712)

Nâbî,[11] "hamdele" ve "salvele"yi müteâkip, Abdurrahmân Câmî'nin kaleme aldığı "Kırk Hadis Şerhi"ni, Farsça bilmeyenlerin de istifâde etmelerine vesîle olabilmek niyetiyle Türkçe'ye tercüme ettiğini belirttiği şu uzun ve ağdalı dîbâce ile girer eserine:

"Ercā-yı merātib-i mehāmide-i mu'telī ve evsāf-ı medāric-i hamd ü senāyı muhtevī hamd-i cāmi'-i muhīt Hazret-i mü'ellif-i nüsha-i tekvīn ve mübdi'-i eczā-yı terkīb-i "*mâ vü tîn cellet kudretühû*" cânibine ki nûr-ı cebīn-i dīn ve bâ'is-i āferīniş-i āsumân u zemīn ekmel-i enbiyā ve eşref-i mürselīn 'aleyhi's-salāt hazretlerin ber-mukteză-yı nazrat-ı cebīn "*Ve mâ-erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn*"[12] ile güm-şüdegān-ı beyābān-ı cāhiliyyeti vüs'at-sarāy-ı rahmet-ābād-ı īmān u islāma reh-nümā-yı hidāyet ve makālāt-ı mu'ciz-tıraz-ı zamīrleri fehvā-yı āyet-i kerîme-i "*Ve mâ-yentiku 'ani'l-hevâ*"[13] esîrân-ı hırâş-ı 'illet-i dalâlete terkīb-i bür-ü's- sâ'at-i müdâvî-i āfiyet ü ifākat eyledi.

Dâ'im salavât-ı zākiyāt ber-tıbk-ı hadīs-i "*bü'istü li-ütemmime mekârime'l-ahlâk*"[14] ol hvâce-i ders-hâne-i irşâd ve eşref-i teslīmât-ı tayyibāt ber-müvāzî-i sikke-i hadîs-i "*ûtîtü cevâmi'a'l-kelim*"[15] ol şehriyār-ı serīr-i infirād ol kâ'im-i memālik-i sıdk u sedād cānibine ki

---

[11] Dîvan şiirinde hikemî tarzın en büyük temsilcisi sayılan Nâbî 1642'de Urfa'da doğmuştur. Genç yaşta İstanbul'a gelerek musâhip Mustafa Paşa'ya intisap eden şair, kendi ifâdesiyle "Dünya bahçesinin hem son baharını hem de ilk baharını görmüş" bir şahsiyettir. İmparatorluğun çöküş yıllarında yaşayan ve ibret aynasına akseden olayları didaktik bir üslûpla yazıya dökmesini bilen Nâbî, 6'sı manzum, 4'ü mensûr olmak üzere geride 10 eser bırakarak 1712'de hayata gözlerini yummuştur. (Hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, c.25, Ankara 1977, s.58-59)

[12] Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik. (Enbiyâ Sûresi (21), Âyet: 107)

[13] Kendi hevâsından söylemez o. (Necm Sûresi (53), Âyet: 3)

[14] Güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim. (Hadîs)

[15] İhâtalı söz bana verildi. (Hadîs)

feyza-i nātıka-i i'câzlarından takātur iden reşehāt-ı mā'ü'l-hayât ehâdīs-i şerīfe ber-tıbk-ı me'āl-i "*Hayru'l-kelâmı mā-kalle ve delle*"[16] mesbûk-i kavânīn-i i'cāz u intisâr iken yine mānend-i gevher-i āfitāb 'avālim-i me'ânî-peymāyı zer-nigîn itmek havāss-ı rütbe-i cāmi'a-i hāşimiyyetlerindendir. Ve sāmi'a-pīrā-yı üli'l-elbāb olan mu'teberat-ı kudsiyye ve kelimât-ı nebeviyyelerinüñ her harfi mānend-i lübûb-ı mütebeyyinü'üslub cifr sûretde cilve-rīz-i zuhūr iken her biri hezārān evrāk u agsān-ı makāsıd-ı mühimme-i şer'iyyeyi ve ezhār u esmār-ı gāmiza-i dīniyyeyi mutazammın bir şecere-i kübrā-yı hikmet hâsıl olmak hasīsa-i nübüvvet-i Mekkiyye-i mutlakaları ve hāşiye-i metn-i risālet-i āmme-i ihātıyyeleridür. Sallâ'llâhü 'alâ-zâtihî'l-emîni ve 'alâ-sâ'iri'l-enbiyâ'i ve'l-mürselîn ve 'alâ-âlihî ve ashâbihî ve veresetihi't-tayyibîn ve't-tâhirîn ve ba'dehû ehâlī-i fıtnat-ı müstakîme ve eshāb-ı fıtrat-ı selīmmenüñ meşmûl-i zā'ika-i ittilā'larıdur ki meşrika-i sitâre-fürūz-ı lisān-ı nebevīden sâtı' olan kevkeb-i hadīs-i şerif-i "*men hafiza 'alâ-ümmetî erba'îne hadîsen ba'asehû'llâhü yevme'l-kıyâmeti fakîhen 'âlimâ*"[17] mü'eddāsınca ol 'atıyye-i 'uzmā ve mevhibe-i kübrādan nā'il-i merām olamk ümîdiyle ekābir-i e'imme-i hadîsden "rahımehümu'llâh" niceler cevāhir-i lāmi'a-i ehādisden çihl 'aded güher-pāre-i hūrşīd-'ıyārı nihāde-i sanduka-i hāfıza itdüklerine binâ'en cenāb-ı nâmî-i kürām Mevlânâ Abdu'r-rahmān Cāmī "*kaddese'llâhü sırrahü'l-'azîz*" hazretleri dahı anlaruñ tarīka-i sā'ibesine iktidā ve halvet-i mukaddime-i erba'in-i rūhānīden istifāz-ı envār-ı ihtidā şevkiyle müstehîlen li'l-hıfz çihil 'adad şevād-ı dellāl-ı müvecceheyi güzeşte-i silk-i ta'yīn ve teşvīken li't-tālibīn mezāyā-yı kevneyn-bahālarından manend-i tūtiyān-ı şāh-sār-ı kuds kafes-i çār-çūbe-i Acemāne tarh içre temkin ya'nī me'āl-i hayāt-bahşāların birer rubā'ī ile Farisī lisānına tebyīn buyurmışlardur. Lākin ezyâl-i melābis-i Farisiyyeden dest-i idrāki kūtāh olanlaruñ leb-i emānı būse-çīn-i hırmān olmalarıyla bu rīze-hvār-ı sofra-i 'ārifān ya'nī Nâbî-i nātüvān dahı ol mevhibe-i kübrā ve 'atıyye-i 'uzmādan arzūmend-i hisse-i

[16] Sözün en hayırlısı az olduğu halde kastedilen mânâya delâlet edendir.

[17] Kim ümmetim için din işlerine dâir kırk hadîs ezberlerse, Allâh onu fakîhler ve âlimler topluluğu içinde diriltir. (Hadîs)

sa'ādet oldugından gayrı sâ'ir hasret-keşāna dahı vesīle-i husûl-i bidā'a-i rahmet olmak ümid ü niyyeti ile dest-mâye-i 'acz ü kusūr ile üftān u hīzān ol kāfile-i sa'īde-i sābıka isrine iktifâda bî-karār oldı. Lākin ta'mīm-i fevā'id ve tevsî'-i devā'ir-i mesāid kasdıyla kabā-yı Acemāne-i çâr-hāne-i rubā'ıyyātın lisān-ı çesbān-ı vesi'u'l-müfād Türkī'ye tebdîl ve şevārık-ı me'ānīsin metāli'-i lügāt-ı şarkıyyeden ta'bīrāt-ı vasatıyye-i Türkiyyeye nakl u tahvīl dâ'iyesi hātır-ı kesīrlerinden ser-zede olmagla 'avāyık-ı gül-i ruhsâr-ı mezāyāsınuñ her birine eczā-yı ābnūsiyye-i midādiyyeden bir erīke-i çār-pāye rubā'î-i müfred mânend-i 'arāyis-i nāz-perver miyāne-i harīm-i çār-dīvār-ı rubā'ıyyede cilve-ger kılınmak müyesser olmışdur. Bi-hamdi'llâh zebān-ı bī-sütūn-ı tercemāneden her biri çâr-sütūn üzre bir kasr-ı şīrīn ve mânend-i nev-hatt çâr-ebrû ve hüsn-i sıfât-ı letâfetde rengīn ü vākı' oldugı mutlakâ berekāt-ı meyāmin-i silk-i le'āl-i ehādis-i şerīfe-i hayru'l-beşer oldugı hudūd-ı iştibāhdan ber-terdür. Hulāsa-i āmāl nazar-güzār-ı i'tibār buyuran e'ızze-i kirāmdan rūh-ı mütercim-i fakīri bir du'ā-yı hayr ile yād buyurmakdur.

Gerçi haddüm degül benüm Nâbî
Şerh-i âsâr-ı seyyid-i 'âlem
Lîk benden mukaddem olmışlar
Niceler dahı cebhe-sây-ı kalem."[18]

Nâbî, hadîs tercümeleri bittikten sonra risâlenin yazılış tarihini belirttiği şu kıt'a ile eserini tamamlar:

Sâl-i târîhini rubâ'înüñ
Pürsiş içün küşâd idince lebi
Biri şart-ı zekât ile Nâbî
Didi kim şerh-i çil hadîs-i nebî[19]
1125-40=1083/167

---

[18] Nâbî: Terceme-i Hadîs-i Erba'în, Konya Koyunoğlu Müzesi Ktp. No.13187 v.1b-3a

[19] A.g.e, v. 5a

5- MÜFÎD (? – 1726)

Esasen Müfîd'in[20] eseri, Farsça, Arapça ve Türkçe olmak üzere müstakil üç ayrı risâle şeklinde tertip edilmiştir. Farsça ve Arapça risâleleri dikkate almazsak eserin şu rubâî ile başladığı görülür:

Bu nazm-ı Müfîd-i bî-nizâm oldı çün
Manzûme-i Erba'în-i Câmî'ye karîn
Yâ Rab hadîs-i erba'în hurmetine
Kılma beni mahrûm-ı şefâ'at âmîn.[21]

Müfîd Efendi, hadîs tercümelerinde, diğer şâirlerden farklı olarak* rubâî veznini kullanmıştır. Müfîd her hadîsi Arapça bir beyitle de şerh eder.** Ancak, konumuz Erbaîn-i Câmî'nin Türkçe manzûm tercümeleri olduğu için Arapça beyitleri mukâyeseli metne dâhil etmedik, yalnız dip notlarda tercümeleriyle birlikte verdik.***

---

[20] Asıl adı Adbulkerim olan "Müfîd"in hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Sâlim tezkiresinde Arapça ve Farsça'sına işâret edildikten sonra iyi bir şâir olduğu vurgulanarak bir gazel ve birkaç beyti zikredilmektedir.

Bursalı İsmâil Beliğ de, Müfîd'in Nakşibendî şeyhi olduğunu ve 1139/1726 senesinde hacdan dönerken vefât ettiğini belirterek şiirlerinden örnek beyitler verir. Bu bilgilerden hareketle, Şeyh Adbulkerim Efendinin 17. Asrın sonlarına doğru Bursa'da doğduğu, 1726 senesinde de hac dönüşü vefat ettiği anlaşılmaktadır. (Daha geniş bilgi için bkz. Yrd.Doç.Dr. Ahmet SEVGİ: Müfîd'in Arapça Manzûm Kırk Hadîs Şerhi, İslâmî Edebiyat, Sayı: 9, s.9-12)

[21] Müfîd: Hadîs-i Erba'în, Millî Ktp. No: 3665 v. 2a.

* "Müf'id"in dışındaki mütercimler vezin konusunda da Camî'ye uyarak tercümelerinde hafif bahrinin "fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün" kalıbını kullanmışlardır.

** Şâir söz konusu beyitlerde Araplarca kullanılan basit bahrinin "Müstef'ilün/fâ'ilün/Müstef'ilün/fe'ilün" veznini kullanmıştır.

*** Söz konusu risâlenin "giriş" ve "hâtime"si şöyledir:

اَصَحُّ كُلِّ حَدِيثٍ حَمْدُ مَوْلاَنَا   ثُمَّ الصَّلَوةُ عَلَى النَّبِيِّ اَوْلاَنَا
دُرٌّ نَظِيمٍ لِشَرْحِ اَرْبَعِينَ حَدِيثاً   مِثْلُ نَظْمٍ فَرِيدِ الْجَامِ عِرْفَانَا

Müfîd'in Türkçe kırk hadîs tercümesi şu rubâî ile son bulur:

Sad-hamd Hudâ'ya kim bu nazm-ı hadîs
'Avn u keremiyle buldı tahrîr itmâm
Bu hüsn-i hıtâm ile ümmîd iderüm
'Abd-i Müfîd-i 'âcize de hüsn-i hıtâm.[22]

6- MÜNÎF (? – 1742)

Münîf'in[23] kırk hadîs tercümesi, "*În kelimāt ânest ki 'Ali kerrema'llâhü vechehû radıya'llāhü 'anhü fermûde vü rivâyet kerde est 'ani'n-nebiyyi sallâ'llâhü 'aleyhi ve sellem*"[24] veya bu ibârenin tercümesi mâhiyetinde olan "Hz. 'Ali kerrama'llâhü vechehûdan menkûl kelimât-ı erba'înüñ müfâdınıñ nazmen tercümesidür ki her birinüñ zîrine tahrîr olundı"[25] ifâdeleriyle başlayan 40 hadîsin kıt'alar hâlinde çevirisinden ibârettir. Diğer bazı tercümelerde gördüğümüz "mukaddime" yahut "hâtime"ye bu risâlede rastlamıyoruz.

Sözlerin en doğrusu Allah'a hamd, sonra da Peygambere salâttır. İnci dizisini (andıran) bu kırk hadis şerhi, emsâlsiz irfân kadehi misâli bir manzûme oldu. (A.g.e, v.2a)

قَدْ تَمَّ مَنْظُومَةُ الْعَبْدِ الْمُفِيدِ بِعَوْنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ حَمْدًا وَ شُكْرًا

Hamd olsun ki Allah'ın yardımıyla Müfîd'in manzûmesi tamamlandı. (A.g.e, v.8[b])

22 A.g.e, v. 8a.

23 Münîf, Antakya'da doğmuştur. Babası Antakya'nın ileri gelenlerinden Mehmet Efendi'dir. Doğum tarihi bilinmiyor. 1130/1717 tarihinde İstanbul'a gelerek tarihçi Râşid Efendi'ye intisâb ettiği ve kâtiplik, rûznâmecilik, elçilik, mâliye tezkireciliği gibi görevlerde bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Münîf Efendi, 1156/1743'te vefat etmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. Türk Dili ve edebiyatı Ansiklopedisi, c.6, Dergâh Yayınları, İst. 1986, s.472)

24 Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. No: 5432 v. 1b.

25 Dîvan-ı Münîf, (Taş bas.) s.13.

7- SEYYİD İBRÂHÎM (1701 – 1783)

Tek nüshası British Museum'da[26] bulunan Seyyid İbrâhim'in[27] "Kırk Hadîs Tercümesi" uzunca bir mukaddime ile başlar. Şâir, "hamdele", "salvele" ve "padişâhı medih"ten sonra, Abdurrahmân Câmî'nin nüshası az bulunan söz konusu risâlesini, hadîslerin ezberlenmesi ve mânâlarının anlaşılması kolaylaşsın diye Türkçeye tercüme ettiğini belirttiği şu mukaddime ile eserine girer:

Hamd ü sipâs ve senâ-yı bî-kıyâs fâtih-i ebvâbu'l-guyûb ve kâşif-i hucubü'l-kulûb olan zât-ı bî-çûn-ı mukaddes ta'âlâ şânühû ve takaddes hazretine mahsûs ki nev'i benî âdemi 'ilm ü ma'rifetle mükerrem idüp bâ-husûs cevher-efşânân-ı râviyân-ı mecâlis-i dîn ve lü'lü'-nisârân-ı muhaddisân-ı medâris-i yakîni zebân-ı mu'ciz-beyân habîbinden şeref-yâfte-i vürûd iden kelimât-ı tâmme-i câmi'ayı ki nakl-i ruvât-ı sahîhatü'l-kelimât ile sıkaten ba'de sıkatin sem'-i mahrûmân-ı sa'âdet-i sohbet-i risâlet-penâha resânîde ve ol kelimâtuñ nûr-ı 'ilmi mûcibiyle 'âmil olan zümreyi zulümât-ı dalâlet-i şândan halâs u rehânîde eyledi. "*Sallâ'llâhü ta'âlâ 'aleyhi ve âlihî ve sahbihî ecma'în.*" Sipâs-ı hılâfet-penâhî vü sitâyiş-i zıll-i İlâhî ser-levha-i dîbâce-i resâ'il-i mergûb ve ser-nâme-i âsâr-ı manzûme-i matlûb kılınmak de'b-i latîf-i üdebâdur. Zehî pâdişâh-ı dâd-güster ü şehr-yâr-ı

---

[26] Seyyid İbrahîm: Terceme-i Hadîs-i Erba'în, British Museum, Or.11220, v.1b-9b.

[27] Osmanlı "şeyhulislâm"larından biri olan Seyyid İbrâhim, 1701 tarihinde Şarkî karahisar'da (Şebin Karahisar) doğmuştur. Kadı Osman Efendi'nin oğludur. 1715'te İstanbul'a gelerek Rumeli kazaskeri olan amcası Zeynelâbidin Efendi'nin hizmetine giren S.İbrâhim 1717'de mülâzim olur. Sonra kayın pederi Zeynelâbidin Efendi ile birlikte Mekke'ye gider. Ve dönüşünde müderris olur. (1730) Daha sonra sırayla, Selânik (1754), Şam (1760) ve İstanbul (1768) kadılığı görevlerinde bulunur. 1769'da "nakîbü'l-eşrâf" iken Anadolu pâyesiyle ikinci defa İstanbul kadısı olur. 1770'te Anadolu kazaskeri, 1773'te ikince defa "nakîbü'l-eşrâf" ve 1776-1779 tarihlerinde Rumeli kazaskeri ve "reîsü'l-ulemâ" olan Seyyid İbrahim 1781 şevvâlinde "şeyhu'l-islâm" olur. Ancak yaşı ilerlemiştir. Sekiz ay onbeş gün sonra yani 17 cemâziyel âhir 1782'de vefât eder. (Geniş bilgi için bkz. Müstakîmzâde Süleyman Saadeddin: Devhatü'l-meşâyih Ma'a Zeyl, Çağrı yayınları, (Tıpkı basım) İst. 1978, s.108)

server ve hûrşîd-i âsumân-devlet ü mihr-efrûz-ı evc-i saltanat. Hulâsa-i 'âlem-i kün fe-kân. Dürr-i deryâ-yı vücûd ve cevher-i kân-ı imkân. Sultânü'l-magribîn ve ve'l-meşrıkîn. Zıllu'llâhi ta'âlâ fi'l-hâfıkîn. E's-sultân ibnü's-sultân Abdulhamîd Hân. "*Lâ-zâle şumûsı re'fetihî 'alâ mefârıkı'l-enâm*" hazretleri ki menkıbet-i sâmîleri ez-cümle zât-ı behcet-ârâ-yı humâyûn "*Edâme'llâhü bi-iclâlihî ve eyyedehû bi-nasrihî ve tevfîkıhî*" Hemîşe yümn-i şevket ü ikbâl ile cihânı kâmrân ve nûr-ı re'fet ü iclâl ile 'âlemi şâd u handân idüp pertev-i mihr-i enver-i 'adâletleri ziyâ-bahş-ı 'âlemiyân ve zamân-ı devletleri dâ'imâ pür-emn ü emândur.

NAZM

Şeh-i ma'delet-perver-i dîn-penâh
Melik-dest-gâh u felek-bâr-gâh

Medâru'l-me'âlî bilâdü'l-ümem
Veliyyü'l-eyâdî müfîzu'n-ni'am

Zehî sâye-i Hak ki halk-ı zemîn
Anuñ sâyesinde zamândan emîn

Yagar feyz-i keffiyle bârân-ı cûd
Olur tâze andan riyâz-ı vücûd

Ser-i tîgı kim küfre sedd-i hadîd
Anuñ vasfıdur "*fîhi be'sün şedîd.*"[28]

Ammâ ba'd zamîr-i münîr-i hûrşîd-nazîre pûşîde olmaya ki bu 'abd-i fakîr E's-seyyid İbrâhîm el-med'û bi-Seyyid Osmân-zâde vakt-i sabâvetimden ilâ'l-ân tahsîl-i fünûn u ma'ârif ve tedrîs-i 'ulûm u

[28] Bir de kendisinde hem çetin bir sertlik hem insanlar için menfaatler bulunan demiri indirdik. Hadîd Sûresi (57), Âyet: 25.

'avârife cidd ü sa'y ile izâ'a-i evkât itmeyüp ve ba'zan mütâla'a-i kütüb-i ehâdîs-i nebeviyyeye mâ'il ü şifte-dil iken esnâ-yı mütâla'ada bu hadîs-i lâmi'a ve kelime-i câmi'a ki "*Men hafiza 'alâ ümmetî erba'îne hadîsen yentefî'ûne bihî*"[29] nûr-ı mefhûmı kalbüme tulû' idüp şart-ı mazmûnıyla 'âmil ve "*ba'asehu'llâhü yevme'l-kıyâmeti fakîhen 'âlimâ*"[30] cezâ-yı cezîlü'l-'atâsına nâ'il olmak temennâsıyla imdi sultânu'l-mü'ellifîn ve burhânü'l-muhakkıkîn Mevlânâ Abdurrahmân Câmî *kuddise sırruhû's-sâmî* hazretlerinüñ nâdiru'l-vukû' âsâr-ı te'lîfâtından işbu ehâdîs-i erba'înüñ mefhûm-ı münîfini lisân-ı Türkî ile silkü'l-le'âlî-i nazma tesellük ve ba'zan kütüb-i mu'tebereden riştekeş-i senedât-ı dürrü'n-nizâm bedî'u'l-medlûlini istihrâc u tezyîn-i kenâr-ı sahîfe-i âsâr idüp tertîb-i manzûmeye şuru' olundı ki gerek ehâdîs-i nebeviyyenüñ ve gerek mefhûm-ı şerîfinüñ hıfzı sehl ü âsân ola. Ve mina'llâhi't-tevfîk.[31]

Risâle, hadîslerin tercümeleriyle son bulmaktadır. Yani Seyyid İbrâhim, eserine ayrıca bir "hâtime" yazmaya ihtiyaç duymamıştır.

[29] Kim ümmetim için din işlerine dâir kırk hadîs ezberlerse,
[30] Allâh onu fakîhler ve âlimler topluluğu içinde diriltir. (Hadîs)
[31] Seyyid İbrâhîm: A.g.e, v. 1b-2b.

8- ZÜHDÎ (1854 – 1914)

Tayyib-zâde Mehmet Zühdî'nin[32] "Zînetü'l-ef'ide"[33] adını verdiği ve 1324/1906'da Trabzon'da bastırdığı bu eser; "hadîs metni, Câmî'nin Farsça kıt'ası, Nevâ'î'nin Çağatayca kıt'ası ve Zühdî'nin ilâve ettiği kıt'a" olmak üzere üç ayrı risâlenin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Dolayısıyla Mehmet Zühdî, girişte Abdurrahman Câmî ve Ali Şîr Nevâ'î hakkında bilgi vererek Farsça ve Çağatayca bilmeyenlere hizmet edebilmek düşüncesiyle Câmî ve Nevâ'î'nin kıt'alarına kendisinin de Türkçe bir kat'a eklediğini belirtir. Söz konusu mukaddime şöyledir:

"Âlem-i islâmıñ tekâyâsına medârisine mehâfil-i edebiyyesine mecâlis-i zürefâsına cüz'î küllî nisbeti olanlar şu ism-i 'âlîyi yabancılamaz işidir işitmez tanır bilir mahabbet ider tevkîr ider. Çünki anlardan kimse yokdur ki o hazretiñ dâne-çîn-i hırmen-i 'irfân u fazîleti olmasun.

---

32 Hafız Mehmet Zühdü Efendi, 1854 yılında Trabzon'da doğmuştur. Hâfız Tayyib Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini babasından gören Zühdü Efendi, 10 yaşında hıfzını tamamladıktan sonra Trabzon'un önde gelen âlimlerinin derslerine devâm ederek 1876'da kayın pederi Hacı Ahmet Efendi'den icâzet almıştır.

Kırk yıla yakın bir memuriyet hayatı olan Zühdü Efendi'nin ilk görevi babasının ölümüyle boşalan "islahhane" mektebi din dersi öğretmenliği olmuştur. Daha sonra "Hamidiye" mektebi, Askeri Rüşdiye ve İdâdî'de Farsça hocalığı yapmıştır. Ayrıca Trabzon İcra memurluğu, Noterlik, Vilayet matbaası müdürlüğü ve İstinâf mahkemesi üyeliği görevlerinde de bulunan Mehmet zühdü Efendi, bu son memuriyetinin (istinâf mahkemesi üyeliği) Sivas'a nakline çok üzülür ve tayini durdurabilmek için İstanbul'a gitmek üzere 8 Eylül 1914 akşamı Trabzon'dan kalkan Gümüşyan vapuruna biner. Ancak bindiği vapurun Vakfıkebir açıklarında batması üzerine ailesiyle birlikte boğulur. (Bkz. İbnülemin Mahmut Kemâl İnal. Son Asır Türk Şâirleri, c.4, Dergah Yayınları, İst. 1988, s.2107-2109)

33 Zühdî; Zînetü'l-ef'ide, Serâsî Matbaası, Trabzon 1324.

Hazretiñ târîh-i irtihâli olan "*ve men dehalehû kâne âminâ*"[34]dan ya'ni dört yüz seneden beri 'urafâ 'ulemâ zurafâ minnetdâr-ı âsâr-ı kıymetdârı olduğı gibi ilâ-mâşâallâh yine olacakdır. Hazretiñ terceme-i hâli meşhûrdur. Âsâr-ı nefîsesinden dest-res olunanlar hayli var ise de olunmayanlar da hayli vardır. Hattâ nâmını hîç işitmediğim bir Hadîs-i Erba'în Şerhi geçenlerde elime geçti. Taşkend basmasıdır. Buralarda olmasa gerekdir. Hadîs-i erba'în toplayanlar ve şerh idenler pek çokdur. Bu anlara hîç beñzemez. Her yazdığı hadîs-i şerîfi ikişer beyitden ibâret birer kıt'a ile şerh idivirmişdir.

Vüzerânıñ 'ulemâsından ve 'ulemânıñ üdebâsından olup mu'âsırı oldığı cihetler

İnsâf bi-dih ey felek-i mînâ-fâm
Tâ z'in du hûbter kerd hıtâm
Hurşîd-i cihân-tâb-ı tu ez cânib-i subh
Yâ mâh-ı cihân-gerd-i men ez cânib-i şâm.[35]

gibi hac seferi dönüşünde didiği rengîn rengîn nazmlarla hazreti şân-ı 'âlîlerine lâyık tevkîrâtda bulunmakdan mütelezziz olan ve bir çok âsâr-ı nefîsesiyle berâber Fârisî ile Türkçeyi muhâkeme ider bir de "Muhâkemetül-lüğateyn" yazarak hakk-ı tercihi Türkçeye virmiş bulunan "Mîr Ali Şîr Nevâyî" de lisân-ı Çağatay üzre birer kıt'a ilâve itmiştir. Zâten Hazret-i Câmî'nin enfâs-ı kudsiyyesinden teberrük ider oldığım cihetle kemâl-i lezzetle okudum. Bu lisânlara intisâbı olmayanlar fevâ'idinden mahrûm olmamak ve bu vesîle ile nüshası tekessür itmek mütâla'asıyla Türkçe birer kıt'a ilâve itmege ve hey'et-i mecmû'asıyla bir aralık tab' itdirmege de

---

34 Kim oraya girerse (taarruzdan) emîn olur. Âl-i Imrân Sûresi (3) Âyet: 97.

35 Ey felek (mavi gök), insaf et de (söyle). Şu ikisinden hangisi daha güzel salınır: Senin sabah vakti cihânı aydınlatan güneşin mi yoksa benim karanlıkta cihânı dolaşan ayım mı?

Nev-hevesler kim ider tanzîr-i şi'r-i kâmilân
Sohbet-i sadra karışmak gibidir dehlîzden

dimek ise de cür'et idivirdim.

İşte şu fıkra ile daha soñra bir kaç gazete ile asıllarıyla berâber bir kaç kıt'a neşr itmiş isem de o zamânlar mahkeme-i istînâf a'zâlığı ve matba'a idâresi hudemâtına inzımâm iden meşâgil-i husûsiyye ve umûmiyyem devâma mâni' olmuş idi. El-yevm 1371 bulundığım meşgâlesizlik içinde bunuñ ikmâli bir güzel meşgale olacağı te'emmül ve ba'z-ı ehibbânıñ o yoldaki teşvîkâtıyla da hayr ile tefe''ül olunarak müsta'înen bi'llâh başlandı. Ve bir kaç günde bitdi. Küçük bir risâle oldı. Risâlem kırk hadîs-i şerîfi câmi'dir. Bu ehâdis-i şerîfe Osmanlı akvâmına bahşâyış-ı fıtratdan olan necdet, semâhat,'uluvv-ı cenâb, sekînet, vekâr, terahhum, teyekkuz, te'affüf gibi bir çok hasâ'il-i celîle ve fezâ'il-i cezîle vesâyâsını ihtivâ itmekle salâh-ı dîn ü dünyâya 'â'id ahkâmı câmi' gâyet mûcez u mu'ciz kelimât-ı müfîde-i kudsiyyedir. Kelimâtını saydım iki yüz râddesindedir. Kur'ân-ı Kerimiñ iki sahîfesi kadar ancak olur ki hıfza çalışan bir küçük efendinin bir günlük vazîfesi dimektir. Zabt u hıfzı da kolaydır. Kırk hadîs-i şerîf ezber idenler hakkında ise "*men hafiza an ümmetî erba'îne hadîsen ba'asehu'llâhü ta'âlâ yevme'l-kıyâmeti fakîhen "âlimâ*" [36] tebşîr-i 'azîm-ı nebevîsi vardır ki mevlânâ-yı müşârun iley bu hadîs-i şerîfi de

Her ki în çil hadîs yâd kuned
Ez ehâdîs-i seyyid-i mürsel

Nâm-ı o râ be-mahşer ez 'ulemâ
Bi-nüvîsed Hudâ-yı 'azze ve cel.[37]

---

[36] Kim ümmetim için din işlerine dâir kırk hadîs ezberlerse, Allâh onu fakîhler ve âlimler topluluğu içinde diriltir. (Hadîs)

[37] Ey felek (mavi gök), insaf et de (söyle). Şu ikisinden hangisi daha güzel salınır: Senin sabah vakti cihânı aydınlatan güneşin mi yoksa benim karanlıkta cihânı dolaşan ayım mı?

kıt'asıyla îzâh buyurmuşdur.

Risâlem bir kaç müslümânıñ şu ehâdîs-i nebeviyyeyi ezber itmesine sebeb olursa benim gibi ebnâ-yı cinsine elinden geldigi hidmeti hüsn-i îfâyı tehâlük derecesinde seven bir 'abd-i 'âciz içün hayli bahtiyârlıkdır. Binâ'en 'aleyh ismine de "ZÎNETÜ'L-EF'İDE"didim.

Ma'lûmdur ki cem'iyyet-i beşeriyyeniñ devâm-ı intizâmına yegâne vâsıta te'âvündür. Te'âvün ise min-'ındi'llâh ihsan u 'atâ buyrılan şeylerle kişi dînine devletine vatanına hıdmet itmektir. Fakîriñ ise hamdüli'llâhi ta'âlâ olanca intisâbım tevhîde,Kur'âna, 'ilme, kalemedir. Bu rîsalem de intîsabım olan şeylere terettüb iden vezâ'ifdendir. Mevlânâ Câmî şems-i dırahşân-ı risâletden iktibâs itdigi envâr-ı füyûz ile lisân-ı Fârisî üzre tekellüm iden ve Mîr Ali Şîr Nevâyî de lisân-ı Çagatay üzre konuşan akvâmıñ tenvîr-i ebsâr u besâ'irine hâdim oldukları gibi 'abd-i 'âciz de bu iki zât-ı celîlü'l-kadriñ eserlerine bi'l-iktifâ

Şekerciye tablekâr lâzım
Ol kâra da iktidâr lâzım

beytini okuyarak birer Türkçe kıt'a karalayup nisbetiyle müftehir oldıgım akvâm-ı Osmâniyeniñ bu lisânlara vakıf olamayanlarına bir hıdmet-i 'âcizânede bulunmak istedim. Ve mine'llâhi't-tevfîk. Trabzonlu Tayyib Efendi-zâde Hafız Zühdî.[38]

[38] Zühdî: A.g.e, s.3-6.

9-LÂ-EDRÎ

"Erba'în-i Câmî"nin, "Üniversite Kütüphânesi"nde[39] bir başka tercümesi daha var. Ancak bu risâlenin mütercimi belli değil. Dolayısıyla biz ona "Lâ-edrî" dedik. Bu mechül zât, eserinin kısa mensûr mukaddimesinde, elinde bulunan tek ve bozuk bir nüshadan bu kırık-dökük tercümeyi yaptığını ifâde etmektedir. Söz konusu mukaddime şöyledir:

"*El-hamdülillâhi 'alâ men en'ame ve 'alleme mine'l-ehâdîsi mâ-lem-na'lem. Ve's-salâtü 'alâ Muhammedi'l-meb'ûsi bi-mekârimi'l-ahlâkı 'alâ kâffeti'l-ümemi ve 'alâ âlihî ve ashâbihî'l-berarât. Ellezîne ehazû'ş- şeri'ate bi- lafzıhî'l- muhkem.*[40]

Emmâ ba'd bu fakîr-i pür-taksîre ehıbbâ-yı kirâmdan biri fuzalâ-yı Acem'den bir kâmil-i belâgat-rehüñ cem' eylediği hadîs-i erba'în tahtına birer kıt'a-i Fârisî ile şerh-nüvîs olmagın ol kıta'âtı zebân-ı Türkî ile tersî' u te'sîs olunmak irâ'e vü istid'âlarına binâ'en bizâ'a-i müzhât masrûf-ı sevk-ı ricâları kılınup mâye-i istitâ'ayı bâzâr-ı tâ'atda kâsid ü izâ'a re'y-i fâsid olmagla "*el-me'mûru ma'zûrun*" makûli imzâ-yı kabûle cevâz virüp şikeste vü beste bir kıt'a-i Türkî ile beyân-ı maksûda âgâz olundı. Zuhûr iden zellât u kusûr-ı mahkûkı kezâlik 'afv u mestûr-ı nahv-i islâh buyrulmak dakîka-şinâsân-ı 'irfân u nükte-fermân-i zî-insâfândan ümîd ü recâ-yı is'âf olunur. Zîrâ nüsha-i merkûmda sekâmet olmagla tashîhinde hayli zahmet ve bir nüsha dahi olmamagla küllî' usret görülmişdür. Kem âlât ile tahsîl-i kemâlât olmadıgı ma'lûm-ı 'âlemiyândur. *Va'llâhü'l-müste'ânü ve aleyhi't- tüklân.*[41]

---

39 Lâedrî: Hadîs-i Erba'în, İst. Ünv. Ktp. TY. No: 1624 v. 1b-9a.

40 Hamd, bize in'âm ve ihsânda bulunan ve hadîsler vasıtasıyla bilmediklerimizi öğreten Allâh'a, salât da ümmetin cümlesi için güzel ahlakla gönderilen Muhammed'e, âline ve ashâbına olsun ki onlar muhkem lafızlarla şerîatı korudular.

41 Lâ-edrî: A.g.e, v. 1b-2a.

Risâle, bu mukadimeyi müteâkip 40 hadîsin manzûm çevirisiyle son bulmaktadır. Bu mechûl zât da eserine "hâtime" eklemeyi düşünmemiştir.

Şimdi kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu risâlelerin* esâsını teşkil eden hadis tercümelerinin mukâyeseli metnini sunuyoruz...

* Risâlelerin metinleri hazırlanırken "giriş"te zikredilen nüshalar esas alınmış, bibliyografyada yer alan diğer nüshalardan da ihtiyaç duydukça yararlanılmıştır.

1

لاَيُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتّٰى يُحِبَّ لِاَخِيهِ ما يُحِبُّ لِنَفْسِهِ*

هر كسى را لقب مكن مؤمن
گرچه از سعى جان و تن كاهد
تـا نخواهد برادر خــود را
آنچه از بهر خويشتن خواهد **
(جامى)

Mü'min irmes durur ki īmāndın
Rūzgārīde yüz safā körgey
Tā ki kardaşıga revā körmes
Her ne kim özige revā körgey.
(Nevâî)

Mü'min olmaz kişi hakīkat ile
Dutmayınca tarīk-ı terk-i hevā
Her ne öz nefsine revā görse
Yār u kardaşa görmeyince revā.
(Fuzûlî)

* Sizden biriniz, kendisi için sevdiği şeyi kardeşi için de sevmedikçe kâmil mümin olmaz.

** Çalişıp çabalamadan dolayı can ve ten yıpratmış olsa bile, kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemeyen kişiye mümin deme.

Mü'min-i kāmil olmaya hergiz
Sevmeyen cānı gibi kardaşını
Dost görine līk düşmen ola
Setr kılmaya içine taşını.
(Rıhletî))

Didi fahr-i rusül degül mü'min
O kesān kim zi-rūy-ı sıdk u safā
Kendi nefsine gördügin lāyık
Görmeye tā birāderine revā.
(Nâbî)

İtmām idemez mü'min olan īmānın
Nefsiyle berāber itmese ıhvānın
Hep ahz u atā hatā olur elbette
Keffeyni müsāvī olmasa mīzānın.*
(Müfîd)

Mü'min olmaz o kimse her ne kadar
Bulsa hüsn-i 'amelde ömri fenā
Her ne isterse nefsine tā kim
Anı ıhvāna dahı göre sezā.
(Münîf)

---

*

اَلْمَرْءُ يَنْقُصُ اِيمَانًا وُ اِذْعَانًا   مَا لَمْ يُسَوِّدْ بِمَا يَرْضَاهُ اِخْوَانًا

(مفيد)

(Kişi, kendisi için uygun gördüğü şeyi kardeşleri için de uygun görmedikçe îmân ve iz'ân bakımından eksiktir.)

Lakab-ı mü'min aña cārī kim
Çün buyurdı Habīb-i Rahmānī
Nefsine kıldugı mahabbet-veş
İde ızhār hubbü'l-a'vānı.
(S.İbrahim)

Kişi īmān-ı kāmile o zamān
Nezd-i īmāniyānda mālik olur
O işi isteye birāderine
Kim aña kendi dahı sālik olur.
(Zühdî)

Mü'min olmaz o kimse 'ālemde
Ten ü cānın eride her ne kadar
Tā karındaşı mü'mine dilemez
Anı kim kendü nefsine ister.
(Lâ-edrî)

2

مَنْ اَعْطَى لِلّٰهِ وَ مَنَعَ لِلّٰهِ وَ اَحَبَّ لِلّٰهِ وَ اَبْغَضَ لِلّٰهِ فَقَدْ اِسْتَكْمَلَ اِيمَانَهُ *

هر كه در حب و بغض و منع و عطا
نبودش دل بغير حق مايل
نقد ايمان خويش را يابد
بر محک قبول حق كامل **
(جامى)

Kimge kim hubb u bugz u men‘ u ‘atā
Hak üçün boldı cezm bil anı
Kim irür Tengri lütfıdın kāmil
Ehl-i īmān kaşıda īmānı
(Nevâî)

Kāmil olmak dilerseñ īmānuñ
Kıl temennā-yı nefsden ikrāh
Bugz u hubb u ‘ata vü men‘den it
Muktedā-yı ‘amel rızā-yı ilāh.
(Fuzûlî)

---

* Kim Allâh için verir, Allâh için meneder, Allâh için sever ve Allâh için buğzederse îmânını kemâle erdirmiş olur.

** Sevgi, buğz, men‘ ve ihsan konusunda gönlü Allah'tan başka bir şeye meyletmeyen kişi, îmân akçesini Hakk'ın kabûl terâzisinde tam ayar bulur.

Bugz u hubb u ‘atā vü men‘ üzere
Ola hak kanda ise māyil aña
Ki mehekk-i kabūl-i hakda belā
Nakd-i īmān olur çü kāmil aña.
(Rıhletî))

Olur ol kimse kāmilü'l-īmān
K'ola bī-havf u bī-ümīd ü recā
Ola li'llāh cümle hālinde
İtdügi hubb u bugz u men‘ u ‘atā.
(Nâbî)

Īmānını bir ferd idemez istikmāl
A‘mālini itmeden karīn-i ihlās
Bir ‘abd ki Mevlāsına tahsīs itmez
Her hizmetini, olamaz ol bende-i hās*
(Müfîd)

Ol ki Hak ola mutlakā kasdı
Hubb u bugz ile men‘ u ı‘tāda
Nakd-i īmānını bulur kāmil
O mehekk-i kabūl-i Mevlāda.
(Münîf)

---

* وَ لَيْسَ يَسْتَكْمِلُ الايمَانُ اِلاَّ اِذَا
لِلّٰهِ اَخْلَصَ اَعْمَالاً وَ اَرْكَانَا
(مفيد)

(Kişinin amel ve erkânı sâdece Allah için olmadıkça îmânı kâmil olmaz.)

Bugz u men‘ u ‘atā vü hūbda eger
Olmaya dil bi-gayr-ı Hak mā’il
Şems-i īmān aña ziyā-ver olup
Ola tahkīk o mü’min-i kāmil.
(S.İbrahim)

Hubb u bugz u ‘atā vü men‘i hemān
Kişiniñ Hak içün olursa eger
Nazar-ı şer‘-ı pākde o zamān
El-hak īmānını dürüst eyler.
(Zühdî)

Kim ki men‘ u ‘atā-yı li'llāh ide
Bugz u hubbı olup Hak‘a mā’il
Olsa li'llāh hep bu ef‘āli
Bula īmānını o kes kāmil.
(Lâ-edrî)

3

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ*

مسلم آنکس بود بقول رسول
گرچه عامی بود و گر عالم
که بهر جـا بود مسلمانی
باشد از قول و فعل او سالم **
(جامی)

Kim müselmanlıg eylese da'vā
Çin imes ger kılur fedā cānlar
Ol müselmān durur ki sālimdür
Tilidin ilgidin müselmānlar
(Nevâî)

Müslim oldur ki ehl-i 'ālem ile
Sıdk ola kavli hayr ola 'ameli
Zararın görmeye müselmānlar
Ola pākīze hem dili hem eli.
(Fuzûlî)

---

* Müslüman, elinden ve dilinden müslümanların selâmette kaldığı kimsedir.

** Peygamber kavli ile müslüman; ister âlim ister câhil olsun müslümanların her yerde fiil ve sözünden emîn olduğu kimsedir.

Müslim ol kimsedür buyurdı rasūl
Ger ola cāhil ü eger ‘ālim
Kanda olsa ola müselmānlar
Kavl ü fi‘linden ol kesüñ sālīm.
(Rıhletî)

Müslim ol kimsedür hakīkatde
İtmeyüp kesb-i cürm-i bīhūde
Fi‘l ü kavl ü yed ü lisānından
Müslimūn ola cümle āsūde.
(Nâbî)

Müslim ana dirler ki cemī-i müslim
Şerrinden ola kavlen ü fi‘len sālim
Bir ferde ezā eylemeyüp ‘ālemde
Hôşnūd ola cümle halk andan dā’im.*
(Müfîd)

Mü’min oldur ki kimse hīç andan
Nefret itmeyeler dil ü cānlar
Ya elinden yahud dilinden anuñ
Hergiz incinmeye müselmānlar.
(Münîf)

---

* اَلْمُسْلِمُ الْكَامِلُ الاِسْلاَمِ مَنْ سَلِمَ
الاِنْسَانُ قَوْلاً وَ فِعْلاً مِنْهُ عُدْوَانًا

(مفيد)

(Müslüman, söz ve davranışlarıyla başkalarına zulmetmeyeceğinden emîn olunan kişidir.)

Müslim ol kimsedür bi-kavl-i Rasūl
Eger 'āmī ola eger 'ālim
Kimseyi renc-i hātır eylemeyüp
Kavl ü fi'linden olalar sālim.
(S.İbrahim)

Müslim ol kimsedür hakīkatde
Diler ümmī dilerse 'ālim ola
Müslimānlar elinden agzından
Her dem anıñ emīn ü sālim ola.
(Zühdî)

Müslim ol kimsedür buyurdı rasūl
Cāhil olsun o kimse ger 'ālim
Müslimānlar huzūr u gaybetde
Kavl ü fi'linden olalar sālim.
(Lâ-edrî)

4

خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤمِنٍ اَلْبُخْلُ وَ سُوءُ الْخُلُقِ*

بذل كن مال و خوى نيكو و رز
راه ايمان اگر همى پويى
زانكه در هيچ مؤمنى باهم
نشود جمع بخل و بد خويى **
(جامى)

Mü'min irseng kılıp dürüngni nisār
İl bile rūşen ol niçük kim şem'
Nige kim Tingri hīç mü'minde
Buhl u bed-hūylugnı kılmadı cem'

(Nevâî)

Kıl kerem hūyuñı yaman itme
Ki saña dimek ola mü'min-i pāk
Olmaz elbette ehl-i īmānda
Müctemi' hūy-ı zişt ile imsāk.
(Fuzûlî)

---

* Müminde, cimrilik ve kötü huyluluk bir arada bulunmaz.
** İman yolunda ilerlemek istersen iyi huylu ve cömert ol. Zîrâ hiç bir müminde cimrilik ve kötü huyluluk bir araya gelmez.

Kıl sehā hūyuñ it nigū umaram
Tutasın bu söze rızā ile sem'
Olmaz ol fikri ko ki mü'minde
Sū-i hulk u buhul ola bes cem'.
(Rıhletî)

Tab'-ı mü'minde ictimā' itmez
İki haslet ki pest hasletdür
Tab'-ı īmāna nā-muvāfıkdur
Hūy-ı bed biri biri zınnetdür.
(Nâbî)

Zınnet ile ictimā' idüp sū-i hulk
Mü'min olana vāsıta-i şīn olmaz
Ma'lūm-ı sa'ādet ki sa'd günlerde
Bir karnda hīç kırān tahsīn olmaz.*
(Müfîd)

Dü-güvāh-ı rüsūh-ı īmāndur
Mü'mine hüsn-i hulk u bezl-i kerem
Anuñ içün derūn-ı mü'minde
Buhl u bed-hūyī olamaz bā-hem.
(Münîf)

---

* اَلْبُخْلُ لَيْسَ لَهُ اِقْتِرآنُ سُوءِ قِرآنْ
اَلْخَلْقُ بِالْخُلْقِ فِيمَنْ تَمَّ اِيماَناً
(مفيد)

(Cimrilik ile kötü ahlâk bir araya gelmez. İnsanlar îmânını ahlakla tamamlar.)

Nūr-ı īmāna ey olan mazhar
Bezl ü bahş eyle ol bi-hulk-ı hasen
Buhl ile hūy-ı bed ki cem‘ olmaz
Nefs-i mü'minde ey dil-i rūşen.
(S.İbrahim)

İki hasletdir ictimā‘ itmez
Pāk mü'min olan müselmānda
Birisi buhl u dīgeri köti hūy
Bunı ögren de kalma hızlānda.
(Zühdî)

Buyurur Hak rasūli bu bābda
İstemez Hak tarīkı pür-gūlık
Mü'min olanda bir yire gelmez
Sıfat-ı buhl u yaramaz hūylık.
(Lâ-edrî)

5

يَشِيبُ اِبْنُ آدَمَ وَ يَشُبُّ فِيهِ خَصْلَتَانِ اَلْحِرْصُ وَ طُولُ اْلاَمَلِ*

آدمی را ز پیـری افـزاید
هر زمان در بنای عمر خلل
لیک در وی جوان شود دو صفت
حرص بر جمع مال و طول امل**
(جامی)

Ādemīga egerçi vākı'dur
Karıgan sayı barça işde halel
İki fi'li velī yigitrek olur
Biri hırs u birisi tūl-ı emel.
(Nevâî)

Ādem oglın zamāne pīr kılup
Za'fa itdükce kuvvetini bedel
İki haslet igitlenür anda
Her zamān hırs-ı māl u tūl-ı emel.
(Fuzûlî)

* İnsan oğlu kocadıkça onda hırs ve tûl-ı emel (uzun uzun kuruntularda bulunma), bu iki haslet gençleşir.

** İnsan ihtiyarladıkça ömür binasında bozukluk artar. Ancak, onda şu iki sıfat gençleşir: Mal biriktirme hırsı ve tûl-ı emel.

Pīr oldukca bes benī ādem
Olur efzūn binā-yı ömre halel
Lākin olur cüvān iki haslet
Cem'-i māl üzre hırs u tūl-i emel.
(Rıhletî)

Turfadur tīnet-i benī ādem
Buldıgınca binā-yı 'ömri halel
Gerd hırsıyla anda tāzelenür
Rişte-i ankebūt-ı tūl-ı emel.
(Nâbî)

İnsān kocadıkca iki vasf tāzelenür
Tūl-ı emel ile hırs-ı cem'-i dünyā
Bilmez ki cenāhaynı biten mūr gibi
Olmakda serī'u't-tayerān-ı 'ukbā.*
(Müfîd)

Kıl buña 'atf-ı gūş-ı hūş budur
Muktezā-yı hadīs-i Mustafavī
Ādem oldukca pīr anda olur
Hırs u tūl-ı emel cüvān u kavī.
(Münîf)

---

* مَادَامَ شاَبَ اِمْرُؤٌ يَشُبُّ اَمْرَآنِ
حِرْصُ الْمَالِ وَالطُّولُ فِى الآمَالِ اِزْمَانَاَ
(مفيد)

(İnsan yaşlandıkça iki şey yani mal hırsı ve tûl-ı emel (uzun uzun kuruntularda bulunma) gençleşir (onun kalbinde) yer eder.)

Pīrlik ādeme ziyād olsa
Gelür elbet binā-yı ömre halel
Līk anda cüvān olur dü-sıfat
Biri hırs u birisi tūl-ı emel.
(S.İbrahim)

Kocadıkca kişi vücūdında
Görinür vehn eserleri yā Hū
Kocadıkca o gencelür iki hūy
Hırs u tūl-ı emel ʻacebdir bu.
(Zühdî)

Bir hadīs-i şerīfde buyurur
O rasūl-i cenāb-ı ʻazze ve cel
Ādem oglı kocarısa ne kadar
Gencelür anda hırs u tūl-i emel.
(Lâ-edrî)

6

مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ *

بتو نعمت زدست هر که رسد
نه بمیدان شکر گویی پای
کی بشکر خدا قیام کند
تارک شکر بندگان خدای **
(جامی)

Ol ki hālıkga şükr dir evvel
Şākir olmak kirek halāyıkdın
Kim ki mahlūk şükrini dimegey
Dimegey şükr dagı Hālıkdın
(Nevâî)

Sana her kim yetürse bir ihsān
Kıl anuñ şükr-i mi'metin her dem
Şükr-i mahlūka olmayan kādir
Kılmaz elbette şükr-i hālıkı hem.
(Fuzûlî)

* İnsanlara teşekkür etmeyen Allâh'a da şükretmez.
** Sana kimden nîmet ulaşırsa ulaşsın teşekkür meydanına ayak bas. Allâh'ın kullarına teşekkür etmeyen Allâh'a şükrü nasıl yerine getirir?

Saña kimden irerse ni'met sen
Bilmeyüp şükrin eylemezsiñ edā
Tārik-i şükr-i bendegān-ı Hak
Kanda eyler Hudāya şükri edā.
(Rıhletî)

Cümle ni'met Cenāb-ı Hakkuñdur
Her kimüñ desti ile bulsa vüsūl
Eyleyen şükr-i nāsdan ı'rāz
Şükr-i Hakkı edādan itdi 'udūl.
(Nâbî)

Şükr eylemeyen nāsa ni'am bābında
Şükr eyleyemez hālik-ı nāsa aslā
Hatt-ı hasenüñ vāhibine şükr eylemeyen
İtmez kātibine bi't-tarīkı'l-evlā.*
(Müfîd)

Muktezā-yı cezāsı ihsānuñ
İltizām-ı şurūt-ı ihsāndur
Bilmemek şükr-i ni'met-i halkı
Mutlakā terk-i şükr-i Yezdāndur.
(Münîf)

---

* مَنْ لَمْ يَكُنْ شاكِراً لِنَعْماَءِ النَّاسِ
لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ بَلْ يَزِيدُ كُفْرَاناً
(مفيد)

(İnsanların iyiliklerine teşekkür etmeyen kişi, Allâh'a da şükretmez. Aksine, Küfrân-ı nîmeti artar.)

Ni'met-i nāsa ey olan şākir
Şükr-i Yezdān olur bu yüzden edā
Ni'am-ı nāsa küfr iden olmaz
Kā'il-i şükr-i Hazret-i Mevlā.
(S.İbrahim)

Kimiñ oduñsa mazhar-ı ni'amı
Aña şükrāne borçlısıñ her gāh
Şükr-i Hakka kıyām itmez hiç
Tārik-i şükr-i bendegān-ı ilāh.
(Zühdî)

Kime ni'met irişse bir kesden
Şükrin itmek gerek aña her gāh
Kim ki in'ām-ı nāsa şükr itmez
Eylemez Hakka dir habīb-i ilāh.
(Lâ-edrî)

7

مَنْ لَا يَرْحَمِ النَّاسَ لَا يَرْحَمْهُ اللّٰهُ *

رحم کن رحم زآنکه بر رخ تو
در رحمت جز از تو نگشاید
تا تو بر دیگران نبخشایی
ارحـم الراحمین نبخشاید**
(جامی)

Tingridin rahm eger tama‘ kılsang
Evvel olmak kirek sin ilge rahīm
Her kişi kim ulusga rahm itmes
Anga rahm eylemes Rahīm u Kerīm.
(Nevāi)

Rahm kıl rahm halka kim Hakdan
Bulasın ‘ākıbet cezā-yı ‘amel
Halka sen rahm kılmayınca saña
Rahm kılmaz Hudā-yı ‘azze ve cel.
(Fuzûlî)

---

* İnsanlara acımayana Allâh acımaz.

** Merhamet et merhamet! Çünkü yüzüne rahmet kapısını senden başkası açmaz. Sen başkalarına acımadıkça merhametlilerin en merhametlisi olan Allâh (da sana) acımaz.

Rahm kıl ger diseñ olam merhūm
Kıl hadīs-i şerīfi yahşi fehm
Tā ki sen gayra rahm itmeyesin
Erhame'r-rāhımīn itmez rahm.
(Rıhletî)

Hükm-i mīzān-ı ʻadl-i Rabbānī
Ne revā zālime ide hurmet
Nāsa rahm itmeyen bed-āyīne
Eylemez Hazret-i Hudā rahmet.
(Nābi)

Rahm eyle ki nāsa rahm itmese kişi
Rahm itmez imiş aña Cenāb-ı Allāh
Bildiñse cezā cins-i ʻamelden idügin
Elbette bu maʻnādan olursuñ āgāh.*
(Müfîd)

Merhamet kufl-ı bāb-ı rahmetdür
Eyle her dem güşādına ikdām
Halka bī-rahmlıkla vazʻ idene
Rahmet itmez Cenāb-ı Rabb-ı enām.
(Münîf)

---

* مَنْ لَمْ يَكُنْ رَاحِماً لِلنَّاسِ مِنْ جِهَةٍ
لَمْ يَرْحَمِ اللَّهُ وَ هُوَ كَانَ رَحْمَاناً

(مفيد)

(Bir şekilde, insanlara acımayan kişiye Allâh acımaz. Oysa ki o (Allah) rahmândır.)

Rahm kıl cümle nāsa merhamet it
Rahmet-i Hakdan olma tā ki cüdā
Merhamet ehline hemīşe ider
Erhame'r-rāhımīn vefīr ʻatā.
(S.İbrahim)

Kulunuñ rahm ile muʻāmelisin
Erhame'r-rāhımīn sever mutlak
Kim ki ebnā-yı cinsine acımaz
Olamaz müstahakk-ı rahmet-i Hak.
(Zühdî)

Rahm iderseñ cemīʻ-i halka eger
Bāb-ı rahmet saña güşāde olur
Kim ki rahm eylemezse nāsa bu gün
Acabā rahmeti o kanda bulur.
(Lâ-edrî)

8

اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ ما فِيهاَ اِلاَّ ذِكْرُ اللّهِ تَعَالَى *

هدف لعنـت خداى آمد
دنيى و هرچه هست در دنيى
غير ذكر خدا كه صاحب ذكر
در دو عالم برحمت است اولى **
(جامى)

Dünyī vü her ni andadur mevcūd
Boldı Hak la'neti giriftārı
Gayr-ı Hak zikri kim irür zākir
Tingrining rahmeti sezā-vārı.
(Nevâî)

Mustafā kavli ile mel'ūndur
Dünyī vü her ne anda var tamām
Tañrı zikrinden özge kim oldur
Sebeb-i 'ızz ü hās u ni'met-i 'ām.
(Fuzûlî)

---

* Yüce Allâh'ı zikirden başka, dünyâ ve onun içinde ne varsa lânetlidir.

** Dünya ve Allâh'ı zikirden başka onda ne varsa Cenab-ı Hakk'ın lânet okuna hedef oldu. Çünkü iki âlemde de zikir ehli merhamete daha layıktır.

Hedef-i la'net-i Hudādur bes
İşbu dünyā-yı dūn ve māfīhā
Gayr-ı zikr-i Hudā ki sāhib-i zikr
İki 'ālamde rahmete o sezā.
(Rıhletî)

Ser-te-ser oldı lāyık-ı la'net
Cümle eczā-yı 'ālem-i fānī
Yok bu vīrāne içre müstesnā
Meger illā ki zikr-i Yezdānī.
(Nābi)

"Dünyā-yı deniyye ve mā-fīhā"nıñ
'İndinde hīç i'tibārı yok Mevlānuñ
Makbūl olan zikr-i Hudādur ancak
Mazmūnı budur hadīsde istisnānuñ.*
(Müfîd)

Dār-ı dünyāda her ne kim vardur
Cümle āmāc-ı tīr-i la'netdür
Zikr-i hallāk-ı lem-yezel ancak
Sebeb-i feyz-i kurb-ı rahmetdür.
(Münif)

---

* مَلْعُونَةٌ هَذِهِ الدُّنْيَاَ وَ مَاَ فِيهاَ
اِلاَّ اِذاَ كاَنَ ذِكْرُ اللّهِ مَوْلاَناَ
(مفيد)

(Rabbimiz yüce Allah'ı zikir dışında, bu dünyâ ve onun içindekiler lânetlenmiştir.)

Hedef-i la'net-i Hudā zāhir
Dünye vü her ne k'anda bula vücūd
Gayr-ı zikr-i Hudā ki sāhib-i zikr
Dü-cihān rahmeti aña meşhūd.
(S.İbrahim)

Mazhar-ı la'net-i Hudā oldı
Hem bu dünyā ve hem de mā-fīhā
Zikr-i Hakka çalış ki zākir ü zikr
Oldılar anda işte müstesnā.
(Zühdî)

Siper-i la'net-i Hudādur çün
Cümle dünyā dahi ne var eşyā
Degül ammā ki emr-i zikru'llāh
Sāhibin rahmete ider evlā.
(Lâ-edrî)

9

لُعِنَ عَبْدُ الدِّينَارِ لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ *

گرچه هست آفتاب رحمت حق
شامل ذره ذرۀ عالم
باد ازان دور بندۀ دینار
باد ازان دور بندۀ درهم **
(جامی)

Rahmet āzādega ki ol almas
Dünyī vü dirhemin cevī gamga
Līk la'net anga ki kul bolgay
Hvāh dīnār u hvāh dirhemga.
(Nevâî)

Olsa ebr-i 'atā-yı sübhānī
Cümle-i kāyināta gevher-bār
Ola mahrūm bende-i dirhem
Ola me'yūs 'ābid-i dirhem.
(Fuzûlî)

---

* Dirhem ve dînarın esîri olana lânet olsun.

** Allâh'ın rahmet güneşi zerre zerre bütün âleme şâmil ise de dirhem ve dînara (para) kul olanlar ondan uzak olsun!

Oldı ger āfitāb-ı rahmet-i Hak
Şāmil-i zerre zerre-i ʻālem
Abd-i dīnar olur baʻīd andan
Olur andan baʻid ʻabd-i direm.
(Rıhletî)

Hālık u rāzık-ı zemīn ü semā
Rızkın ihsān iderken ey magbūn
Zer ü sīme perestiş eyleyene
Ne revādur ki dinmeye melʻūn.
(Nâbî)

Oldı hedef-i laʻnet-i Mevlā-yı rahīm
Ol kim atılur tīr gibi dünyāya
Dīnār u direm bende-i efkendesidür
Hayr itmez o ʻabd bir dahi Mevlāya.*
(Müfîd)

Lütf-ı ʻālem-şümūl-ı Mevlādan
Behre-ver gerçi ser-te-ser ʻālem
Dūrdur līk rahmet-i Hakdan
ʻAbd-i dīnār u bende-i dirhem.
(Münîf)

---

* وَ مَنْ يُحِبُّ وَ يَسْعَى لِلدَّرَاهِمِ وَ
الدِّينَارِ يَلْعَنُهُ اللّٰهُ وَ يَنْهَانَا
(مفيد)

(Kim parayı sever ve peşinden giderse Allah ona lânet eder. Allah bize bunu yasak kıldı.)

Hak-perest ol ki Hakka vāsıl olan
Dīni dünyā ile degişmez pes
Tapma dīnār u dirheme hergiz
La'n ile olmaya dilüñde denes.
(S.İbrahim)

'Abd-i dīnār u dirhem olmakdan
Bizi hıfz eylesün Hudā-yı rahīm
İşte bu zümre rahmet-i Hakdan
Oldılar el-'ıyāz dūr u racīm.
(Zühdî)

Gerçi nūrı güneş gibi zāhir
Rahmet-i Hakda zerre-i 'ālem
'Abd-i dīnār andan oldı ba'īd
Oldı hem dūr bende-i dirhem.
(Lâ-edrî)

10

لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ *

دیگر از وی مدار چشم وفا
هرکه شد با تو در جفا گستاخ
زانکه هرکز دو باره مؤمن را
نگزد ما را از یکی سوراخ **
(جامی)

Ey ki bir nīş yitti mūzīdin
Könglünge niçe özise yatla
Çünki mü'minge tigmedi hergiz
Bir tişükdin yılan iki katla.
(Nevâî)

Dutma hergiz vefāsına ümmīd
Sana her kim cefā işin işler
Mü'mini sanma kim iki nevbet
Bir delükden çıkup ilan dişler.
(Fuzûlî)

---

* Mümin bir delikten iki kere sokulmaz.

** Cefâda sana küstahlık edene artık vefâ gözüyle bakma. Zîrâ yılan mümini bir delikten iki kere asla sokamaz.

İtme andan dahı ümīd-i vefā
Saña ola cefāda çün küstāh
Mü'mini iki def'a zīrā kim
Negezed mār ez yekī sūrāh
(Rıhletî)

Dām-ı mekrine düşme eylese de
Hasm-ı dīrīn temellükāt ızhār
Köhne sūrāhdan o mār yine
Mü'min olmaz gezīde dīger mār
(Nâbî)

Bir kerre zarar gördüñ ise bir yerden
Gāyetde hazer eyle anıñ zarrından
Bir sükbe girüp üsbi'i meldūg olan
Sūrāh-be-sūrāh kaçar şerrinden.*
(Müfîd)

Tutma hergiz medār-ı çeşm-i vefā
Ola yāruñ senüñ cefā-kāruñ
Cuhr-ı vāhidden olmadı 'ākıl
İki kerre gezīdesi māruñ.
(Münîf)

---

* لاَ يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْن
فَاهْجُرْ لِمُوذِيكَ اِنْسَانًا وَ حَيَوانًا
(مفيد)

(Mümin bir yılanın deliğinden iki kere sokulmaz. Dolayısıyla , ister insan olsun ister hayvan, sana eziyet veren şeyden kaçın.)

Dīger ol semte tutma çeşm-i vefā
Cevri sābık saña husūsiyye
Sükbe-i mārdan hemān mü'min
Zedelenmez iki kez ef'īye.
(S.İbrahim)

Cevr ü gadr i'tiyād iden kişiden
Daha umma vefā velev zerre
Sokamaz mü'mini muhakkakdır
Bir delikten yılan iki kerre.
(Zühdî)

Dahı ol kimseden gözetme vefā
Ola 'ahdi cefā ile medhūl
Bir delikten yılan iki kerre
Sokamaz mü'mini buyurdı rasūl.
(Lâ-edrî)

11

اَلْعِدَةُ دَيْنٌ *

مرد را هرچه بر زبان گذرد
عیب باشد و رای آن کردن
وعده در ذمت کرم قرضست
فرض باشد ادای آن کردن **
(جامی)

Kim ki her kimge va'dei kıldı
Şart irür va'dga vefā kılmak
Va'de kim kıldıng eyledür kim deyn
Farzdur deynni edā kılmak
(Nevâî)

Ger dilerseñ tarīk-i ehl-i vefā
Pīşe it va'deye vefā kılmak
Karzdur va'de itdügüñ nesne
Farzdur karzuñı edā kılmak.
(Fuzûlî)

* Va'd (söz verme) borçtur.
** Söylediğinin tersini yapması insan için ayıp olur. Söz verme, kerem ehlinin zimmetinde bir borçtur. Onu ödemek farz oldu.

Eyledüñ bir kişiye çün va'de
Aybdur ki hılāf iderek aña
Va'de karzdur kerīm zimmetine
Farzdur kim kılasıñ anı edā.
(Rıhletî)

İtdigüñ va'deye vefā eyle
Ki vefā ahsen-i hasā'ildür
Zimmet-i sıdka deyndür va'de
Hulf-ı va'd akbah-ı rezā'ildür.
(Nâbî)

İncāz-ı va'd lāzıme-i zimmetdür
İnde'l-küremā farzdur edā-yı mev'ūd
Va'diñe vefā itmeseñ istisnāsız
Hem deynüñ olur hem nev'-i kizbden ma'dūd.*
(Müfîd)

Her ne kim ola zīver-i nutkuñ
Anı icrāya ol nesak-perdāz
Farzdur zimmet-i kirāmda va'd
Anı farz oldı eylemek incāz.
(Münîf)

---

* اَلْوَعْدُ دَيْنٌ فَاِنْ وَعَدْتَ فَاسْعَ اِلَى
اَدَاءِ دَيْنِكَ اِنْ اَطَعْتَ دَيَّانَا
(مفيد)

(Vaat, borçtur; Allah'a itâat ediyorsan vaadini yerine getirmeye çalış.)

İtme hergiz amān va'deye hulf
Küremā olan anı eyler 'atā
Karzdur va'de zimmetinde anuñ
Vācib olur çün anı itmek edā.
(S.İbrahim)

Söz agızdan çıkar dimişlerdir
Merd olup dur sözüñde icrā it
Boynuña borc olur ya eyleme va'd
Ya iderseñ yolıyla īfā it.
(Zühdî)

Ādeme deyndür ne va'd itseñ
Anı lāzım edāya sa'y itmek
Farzdur va'de zimmet-i kereme
Farz-ı lāzım vefāya sa'y itmek.
(Lâ-edrî)

12

اَلْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ *

ای شده محرم مجالس راز
راز هر مجلسی امانت تست
مکن افشای راز مجلس کس
زانکه افشای آن خیانت تست **
(جامی)

Kaysı meclisde kim işitting söz
Bil ki ol söz saña emānet irür
Ger anı özge yirde nakl itseng
Ol emānetga bu hıyānet irür
(Nevâî)

Ey ki her meclis içre mahremsin
Sende meclis sözi emānetdür
İtme ifşā-yı rāz-ı her meclis
Ki bu sīret büyük hıyānetdür.
(Fuzûlî)

---

* Meclisde konuşulanlar emânettir.

** Ey sır meclislerine mahrem olan kişi! Her meclisin sırrı sana emânettir. Onu ifşâ etme. Çünkü sırrı ifşâ etmen hâinliktir.

Ey olan mahrem-i mecālis-i rāz
Sana rāzı anuñ emānetdür
Kimsenüñ rāz-ı meclisin açma
Bilmiş ol anı sen hıyānetdür.
(Rıhletî)

Ey olan mahrem-i mecālis-i üns
İtme nakl-i sühan ki āfetdür
Hokkadur halka-i mecālis-i nās
Andaki dürr-i rāz emānetdür.
(Nâbî)

Bir meclis-i hās içre bulunduñsa eger
Esrārını fāş itme sakın yārāna
Havvān dinür "meclis emānet" diyerek
Esrārını izhār iden ihvāna.*
(Müfîd)

Ey olan mahrem-i mecālis-i üns
Rāz-ı meclis saña emānetdür
Hıfz-ı rāz-ı mehāfil it zīrā
Keşf-i rāz eylemek hıyānetdür.
(Münîf)

---

* إِنَّ الْمَجَالِسَ حُفَّتْ بِالأَمَانَاتِ
لاَ تُفْشِ أَسْرَارَهَا تَكُونُ خَوَّانَا
(مفيد)

(Meclisin sırları emânettir. Onları ifşâ etme, yoksa hâinlerden olursun.)

Ey olan mahrem-i mecālis-i üns
Rāzı her meclisüñ emānetdür
Eyleme rāz-ı meclisi ifşā
Sırrı fāş eylemek kabāhatdur.
(S.İbrahim)

Ey olan sırrı-ı meclise mahrem
Sırr-ı meclis saña emānetdir
Öyle esrārı kimseye açma
Anıñ ifşāsı da hıyānetdir.
(Zühdî)

Ey olan mahrem-i mecālis-i rāz
Sırrı her meclisüñ emānetdür
Kimsenüñ sırrın eyleme ifşā
Anuñ-içün ki ol hıyānetdür.
(Lâ-edrî)

13

اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ *

هر که در مشورت امین تو شد
گرچه باشد امان روی زمین
چون کند فاش آنچه مصلحت است
خائنش خوان بحکم دین نه امین **
(جامی)

Her kişi kim birevni mahrem itip
Meşveretde emīn-i rāz itti.
Ger yaşurdı bilip salāh sözin
Özini kalb ü hīle-sāz itti.
(Nevâî)

Meşveretde seni emīn idene
Reh-nümā-yı sevāb kıl sözüñi
Saklama maslahat sözin andan
Hāyin itme emīn iken özüñi.
(Fuzûlî)

---

* Kendisine danışılan güvenilir kişidir.

** Meşverette kendisine güvendiğin kişi, yeryüzünün emîni olsa bile, bir işi ifşâ ederse din hükmü ile sen ona emîn değil hâin de.

Meşveretde kim oldı saña emīn
Gerçi ola emān-ı rūy-ı zemīn
Rāst olmaya sözi bī-kem ü kāst
Hey ne hāyindür anı sanma emīn.
(Rıhletî)

Müsteşār itdigüñ kimesne eger
Senden eylerse rāh-ı hayrı nihān
Saña nisbet hıyānet itmiş olur
Olsa da hilkatinde ehl-i emān.
(Nâbî)

Bir şeyde senüñle meşveret itse biri
Ma'lūmuñ olan emre işāret eyle
Şer ise idüp anı ol şeyden dūr
Hayr ise eger aña beşāret eyle.*
(Müfîd)

İtme her şahs-ı nā-mülāyimi sen
Mahrem-i istişāre eyle hazer
Müsteşār ola mü'temen tā kim
Olmaya reh-nümā-yı savb-ı hatar.
(Münîf)

---

* مَنْ اُسْتُشِيرَ عَلَيْهِ اَنْ يُشِيرَ اِلَى
مآ فِيهِ خَيْرٌ وَاِنْ يَكْتُمْ فَقَدْ خاَناَ
(مفيد)

(Sana bir şey danışıldığında, doğru olanı söyle. Eğer onu (doğru olanı) gizlersen hâin olursun.)

Meşveretde emīn ise her kim
Vākıf-ı rāz-ı meclis olsa sezā
Çün nihān-ı mesālih eyler ise
Anı meclisden eyle tarh u cüdā.
(S.İbrahim)

Biri gelse saña mühimmin açup
Meşveret eylese emīn bilerek
Saña ba'd ez te'emmül-i bisyār
Anı hayr u salāha sevk gerek.
(Zühdî)

Her kimi meşveretde itseñ emīn
Eger olursa da emān-ı zamān
Maslahatda olanı saklar ise
Hā'in olur dime emīn amān.
(Lâ-edrî)

14

اَلسَّمَاحُ رَبَاحٌ *

سود اگر بایدت ز مایهٔ خویش
دست بخشش گشای و بخشایش
سودت اکنون ستایش و فردا
در جـوار خـــدای آسایش **
(جامی)

Māl bezl ile sūd eger tileseng
Ākıbet çün ölüm irür mevcūd
Asragan kalur ol ki bezl itting
Sana hem-rāh barur anıng sūd.
(Nevâî)

Bezl kıl māye-i medāhilüñi
Sūd ise māyeden saña maksūd
Kurb-ı Hak hāsıl eyle zikr-i cemīl
Ki bulunmaz bulardan enfa‘ sūd.
(Fuzûlî)

* Cömertlik kazançtır.

** Sana kendi sermâyenden kâr gerekse bağış ve cömertlik elini aç. Böylece dünyada övgü, âhirette de huzur kazanmış olursun.

Maye-i ömrden dilerseñ sūd
Kāruñ olsun ʻatā vü bahşāyiş
Sūd-ı halkdan bu gün senā yarın
Bil civār-ı Hudāda āsāyiş.
(Rıhletî)

Hak budur kim sıfāt-ı ulyādur
Cūd u ʻafv u semāh u lütf u kerem
Ne şerefdür bu gün olup memdūh
Olasın rūz-ı haşrde hurrem.
(Nâbî)

Sāmıh ol müsāmıh olma zīrā ki semh
Efzūn ider emvāliñi mānend-i nezh
Hüsrān yüzi görmeyüp ticārātuñda
Dāreynde nice yüzden eylersüñ rebh.*
(Müfîd)

Ey olan kār-gāh-ı ʻālemde
Tālib-i dest-māye-i aʻmāl
İster iseñ fevāʻid-i dāreyn
İt nükūd-ı semāhatı iʻmāl.
(Münîf)

---

* كُنْ سامِحاً لاَ مُساَمَحاً اِذِ السَّمْحُ رِبْحٌ
فِى تِجاَراَتِ دِينِناَ وَ دُنْياَناَ
(مفيد)

(Cömert ol, çünkü cömertlik din ve dünyâ işlerinde kazançtır.)

Māyesinden kişi dilerse rebāh
İde bi'gşāde dest-i bahşāyiş
Sūd aña hem sitāyiş-i ferdā
Hak civārında dahi āsāyiş.
(S.İbahim)

Malikiñ hayr u nef'ini görmek
İster iseñ 'atāyı 'ādet kıl
Ne virirseñ bu gün kalīl ü kesīr
Yarın anı yanıñda hāzır bil.
(Zühdî)

Saña lāzımsa fā'ide bunda
Bahşiş eyle mahalline her ān
Bu kelām-ı şerīfden mefhūm
Bā'is-i rahmet oldugı ihsān.
(Lâ-edrî)

15

اَلدَّيْنُ شَيْنُ الدِّين *

نكشد بهر مال دنيا رنج
هركه خواهد كمال بهرهٔ دين
چهرهٔ دين مكن بناخن دين
تا نكاهد جمال چهرهٔ دين **
(جامى)

Ehl-i dīn ol durur ki kılgay edā
Bat eger zimmetide deyn olgay
Deyn edāsı çü dīn alāmetidür
Bī-edālıkda dīn şeyn olgay.
(Nevâî)

Deyne çok rāgıb olma kim andan
Dīne bir ziştlik mülāzım olur
Olmadukda edāya bir kudret
Hıyel ü küfr ü kizb lāzım olur.
(Fuzûlî)

---

* Borç dînin ayıbıdır

** Dînen kâmil olmak isteyen kişi dünya malı için sıkıntı çekmez. Din çehresini borç tırnağı ile kazıma ki dînin çehresindeki güzellik eksilmesin.

Māl-ı dünyā için belā çekmez
Her kim ister kemāl-i behre-i dīn
Yüzmesün rūy-ı dīni nāhun-ı deyn
Cürh olmaya tā ki çehre-i dīn.
(Rıhletî)

İtme ārāyiş-i mecāzī içün
Gerdenüñ bir zamān esīr-i düyūn
Rūy-ı dīni olur hırāşīde
Pençe-i deyne kim olursa zebūn.
(Nâbī)

Dünyā-yı denī içün medyūn ola
Kalma zīr-i bār-ı minnet dā'inde
Virme kemāl-ı dīne halel mümkin ise
Zīrā ki deyn şeyndür emr-i dīnde.*
(Müfîd)

Pençe-i saht-gīr-i deyne esīr
Olma var ise dīnde temkīnüñ
Sakın evsāh-ı deynden zinhār
Leke-dār itme cāme-i dīnüñ.
(Münîf)

---

* اَلدَّيْنُ لِلدِّينِ شَيْنٌ ثُمَّ دَيْنٌ فَكُنْ
مُبْرءاً عَنْهُ اِنْ وَجَدْتَ اِمْكَانًا
(مفيد)

(Borç dînin ayıbıdır. İmkân bulursan ondan uzak dur.)

Renc-i dīn eyleyüp berāy-ı tama'
Bī-zarūret hemīşe eyleye deyn
Nutk-ı Peygamber ile 'āmil olup
Dīne zinhār virme deyn ile şeyn.
(S.İbrahim)

Hamd ider varsa sabr ider yoksa
Katlanur fakr u zahmete ahyār
Deyn bir lekkedir deyu dīne
Deyn ile dīni eylemez leke-dār.
(Zühdî)

Māl içün zahmet ü ta'ab çekmez
Kim dilerse kemāl-i behre-i dīn
Nāhun-ı deyn ile keder virmez
Solmaya tā cemāl-i çehre-i dīn.
(Lâ-edrî)

16

اَلْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ *

صاحب حرص را ز خوان کرم
فیض احسان نمی رسد هرگز
بقناعت کرای کان مالیست
که بپایان نمی رسد هرگز **
(جامی)

Hırsdın kiçkil ol gamīdür kim
Hadd ü gāyet aña imes peydā
Tut kanā'at ki ol irür mālı
Ki nihāyet aña imes peydā.
(Nevâî)

Māl-ı dünyāya meyl kılma kim ol
Kābil-i naks olan bizā'atdur
Ādemī-zādeye tükenmez māl
Nakd-i gencīne-i kanā'atdur.
(Fuzûlî)

---

* Kanâat tükenmez bir maldır.

** Hırs sâhibi kişiye kerem sofrasından ihsân feyzi aslâ ulaşmaz. Kanâata yönel ki o aslâ tükenmez bir mâldır.

Sāhib-i hırsa hvān-ı ihsāndan
Hergiz irmez ‘atā vü feyz ü kerem
Bil kanā‘at ki saña bir māldur
Ki anı bir dem ola satma kem.
(Rıhletî)

Dāde-i Hak ile olan hursend
Dāver-i mülk-i istirāhatdur
Bir tükenmez hazīne ister iseñ
Bil ki gencīne-i kanā‘atdur.
(Nâbî)

Mālik ola gör kenz-i kanā‘at var iken
Anıñ gibi māl-i bī-pāyān olmaz
Hubb-ı ma-sivādan el çeküp kāni‘ olan
Dervīş gibi dāreynde sultān olmaz.*
(Müfîd)

Tā-be-gerden olur garīk-ı ni‘am
Yine sīr olamaz gürisne-nazar
Merde sermāye-i kanā‘atdur
Māl-ı bī-hadd u genc-i bād-āver.
(Münîf)

---

* إنّ القناعة مالٌ لا نفادَ لَهُ
فاقنعْ تكنْ بجنودِ الدّهرِ سلْطانا
(مفيد)

(Kanâat tükenmez bir maldır. Varlık askerine sultan olmak istersen kanâatkâr ol.)

Sāhib-i hırs ki hvān-ı ni'metden
Feyz-i ihsān aña olur mı kerem
Kıl kanā'at ki māl-ı lā-yenfed
Ol durur ey güzīde-i ālem.
(Ş.İbrahim)

Tama' u hırsdan teberrī it
Feyz-i Hakdan nasīb umarsañ eger
Var kanā'at hazīnesin bul kim
Ne yiter ol ne eksilür ne biter.
(Zühdî)

"Māl-ı lā-yenfed"i bulup kāni'
Oldı andan harīsler memnū'
Oturup gūşe-i kanā'atda
Bir tükenmez hazīne buldı kanū'.
(Lâ-edrî)

17

آفَةُ السَّمَاحِ الْمَنُّ *

کی بنعمت کسی شود دل کرم
چون ز نعمت کنند دم سردی
غیر بـاد خزان منت نیست
آفت روضهٔ جوان مـردی **
(جامی)

Her kişige ri'āyeti kılsang
Minnet ötkermegil gümānıngga
Nige kim ol keremga āfetdür
Bükle minnet ve līk cānıngga.
(Nevâî)

Ger dilerseñ sevāb kılgıl dūr
Gül-i ihsānı hār-ı minnetden
Feyz-i ihsānı minnet eyler mahv
Sakla ol hāsılı bu āfetden.
(Fuzûlî)

* Cömertliğin âfeti başa kakmadır.

** Başa kakma vesîlesi olan nimete kişinin gönlü nasıl ısınır? Cömertlik bahçesinin âfeti, minnet hazanının rüzgarından başka bir şey değildir.

Oldı çün āfet-i sehā minnet
Urma anuñ gibi dem-i serdī
Bil ki bād-ı hazān-ı minnetdür
Āfet-i ravza-i cüvān-merdī.
(Rıhletî)

Merhem-endūde-i semāhatuñı
Zahm-ı minnetle itme āzürde
Bād-ı bed-hīz-i imtināndan olur
Berg-i gül-zār-ı lütf pejmürde.
(Nâbî)

Kerm-i keremüñ semārı çokdur lākin
Fersūde ider bād-ı hazān-ı minnet
Āmīhte-i minnet-i cüz'ī ni'ām
Sūretde sehā olur ma'nen zınnet.*
(Müfîd)

Kişt-zār-ı fenāda hem-vāre
Ol ki tohm-efken-i mekārimdür
Berk-ı minnetden anı hıfz itsün
K'āfet-i hırmen-i mekārimdür.
(Münîf)

---

* رَوْضُ السَّماحَةِ مُثْمِرٌ وَ آفَتُهُ
إِعْصارُ تَعْدادِ ما مَنَنْتَ إِحْسانا
(مفيد)

(Cömertlik bahçesi meyvelidir. Onun âfeti ise, yapılan iyilikleri sayıp dökerek başa kakmadır.)

Eyleyüp halka bahş cūd u ni'am
Soñra menn ile anı itme hebā
Menn-i bahşāyiş oldı hū vü āfet
Çün buyurdı anı Rasūl-i Hudā.
(S.İbrahim)

Birine lütf iderseñ añma unut
Böyledir 'ādet-i kirāmü'n-nās
İtme minnetle lütfuñı telvīs
Seni aslā şaşırmasun hannās.
(Zühdî)

Bir dil olsa keremle ger mesrūr
Soñra mahzūn ider anı minnet
Sebz ü hurrem iken gülistāna
Bād-ı serd-i hazān olur āfet.
(Lâ-edrî)

18

اَلصُّبْحَةُ تَمْنَعُ الرِّزْقَ *

ای کمر بسته کسب روزی را
صبح خیزی دلیل فیروزیست
بهر خواب صباح چشم مبند
زانکه این خواب مانع روزیست **
(جامی)

Subh uykusın ol ki eyledi terk
Rızk yüzin özige töş kördi
Ol ki gafletdin itti hvāb-ı sabūh
Bu şerefni meger ki töş kördi.
(Nevâî)

Subhdur fātih-i hızāne-i rızk
Tālib-i hvāb-ı subhdur mezmūm
Subh vaktinde hvāba rāgıb olan
Vüs'at-i rızkdan olur mahrūm.
(Fuzûlî)

---

* Sabah uykusu rızka mânidir.

** Ey rızkını kazanmaya hazırlanan kişi: Erken kalkmak başarının işâretidir. Sabah uyuma. Çünkü, bu uyku rızka mânidir.

Ey kemer-beste kesb-i rūzī içün
Subh-hīz ol ki saña ire zafer
Nevm-i vakt-i sabāhı terk it kim
Māni'-i rızkdur çü hvāb-ı seher.
(Rıhletî)

Kesb-i erzāk içün seher-hīzī
Başka bir ni'met-i İlāhīdür
Māni'-i kesb-i ni'met-i dāreyn
Lezzet-i hvāb-ı subh-gāhīdür.
(Nâbî)

Bī-dār olanuñ vakt-i subhda her bār
Rızk-ı zāhir ü bātını efzūn olur
Hvāb-ı subh ile fakd-ı şeref eyleyeniñ
Zāhirde olan rızkı dahi dūn olur.*
(Müfîd)

Kısmet-i merdüm-i seher-hīzüñ
Genc-i gaybīden irer imdādı
Men'-i rūzī vü telhī-i 'ayşa
Hvāb nūşīn-i subhdur bādī.
(Münîf)

---

* نَوْمُ الصَّبَاحِ يَكُونُ مانِعاً اَبَدا
لِلرِّزْقِ حِسًّا وَ مَعْنًى فانْزُ يَقْظانا
(مفيد)

(Sabah uykusu hissen ve rûhen rızka mâni olur. (Binâen aleyh) uyanık olmaya bak.)

Kesb-i rūzīye ey kemer-beste
Subh-hīzī delīl-i devletdür
Behr-i hvāb-ı sabāh yumma gözin
Rızkı men'e çü subha āletdür.
(S. İbrahim)

Vakt-i taksīm-i rızkdır dem-i subh
Subh vaktinde dā'im ol bīdār
Ayıl ey nūr-ı dīde aç gözüñi
Hvāb ile māni' olma rızkıña var.
(Zühdî)

Ey kemer baglayan kazanmaga māl
Subh-hīzī delīl olur māla
Māni'-i rızkdur sabāh uyku
Gele kaylūleden güneş kala.
(Lâ-edrî)

19

اَلسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ *

نیک بخت آنکسی که می نبرد
رشک بر نیک بختیٔ دگران
سختیٔ روزگار نادیده
پند گیرد ز سختیٔ دگران **
(جامی)

İlge ni kilse eylemes pervā
Ol ki köñlini kıldı gaflet bend
Kim ki pend aldı ilge tüşkendin
Anı bil kim irür sa'ādet-mend
(Nevâî)

Ol sa'ādetlüdür ki dünyā içün
Hırsdan boynına bırakmaya bend
Görmedin mihnet-i zamāne henūz
Ala bir gayrı mihnetinden pend.
(Fuzûlî)

---

* Bahtiyar kişi başkasından öğüt alandır.

** Bahtiyar kişi odur ki başkalarının saadetini kıskanmaz. Zamanın sıkıntısını görmeden başkalarının sıkıntısından ders alır.

Nīk-baht ol durur kim olmaya ol
Gayrılar devletine bes nigerān
Görmeden rūzgār mihnetini
Aña pend ola mihnet-i digerān.
(Rıhletî)

Odur ehl-i cerīde-i su'adā
Ki olup kendi hāline hursend
Dil-i āgāh u çeşm-i 'ibretine
Gayrınuñ hāli ola nüsha-i pend.
(Nâbî)

Dāreynde sa'īd odur ki 'ibretle bakup
Halkuñ ide hüsn ü kubh a'mālini derk
Etvārına muttali' olup agyārıñ
Makbūlüni ahz eyleye medhūlüni terk.*
(Müfîd)

Bu rasad-hāne-i fenāda odur
Merd-i nīk-ahter-i sa'ādet-mend
Görüp ekdār-ı dīgerānı çeke
Dīde-i i'tibāra sürme-i pend.
(Münîf)

---

* مَنْ كَانَ مُتَّعِظاً بِغَيْرِهِ فَهُوَ
اَلسَّعِيدُ فِي دِينِنَا وَ اَمْرِ دُنْيَانَا
(مفيد)

* (Başkasının öğüdünü dinleyerek doğru yola giren kişi, din ve dünyâ işlerinde bahtiyârdır.)

Nīk-baht ol degül ki reşk ide
Nīk-bahtī-i dīgere her dem
Nīk-baht ol ki sahtī-i dehri
Pend idüp zahmına kıla merhem.
(S.İbrahim)

Kutlı ol kimsedir ki göz dikmez
Āharıñ ni'met ü sa'ādetine
Derd görmezden önce derdlileriñ
Hālini kor nigāh-ı 'ibretine.
(Zühdî)

Nīk-baht ol kişi ki 'ālemde
Eyü bahtlılara hased itmez
Gayrda görse bir fenā kārı
Pend alur gitdigi yola gitmez.
(Lâ-edrî)

كَفَى بِالْمَرْءِ اِثْماً اَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ ما سَمِعَ *

مرد را بس همين گنه كه قدم
از مقر امان نهد بيرون
هرچه آيد درون روزن كوش
از ممر زبان دهـد بيرون **
(جامى)

Bu yazuk bes kişige kim ildin
Her ni söz kim işitdi fāş itti
Tag işitkenni dir günāhıdın
Gūyiyā Tingri anı taş itti.
(Nevâî)

Kişiye ol güneh yeter ki dili
Şu'le-i şer olup zebāna çeker
Sadef-i sem'ine düşen güheri
Çıkarup rişte-i beyāna çeker.
(Fuzûlî)

* Kişiye her duyduğunu söylemesi günah olarak yeter.
** Kişiye günah olarak bu yeter ki emniyet durağından dışarı ayak basınca, kulak penceresinden her gireni dil yolundan dışarı çıkara.

Merde besdür hemīn güneh ki kadem
Koya hadd-i emāndan bīrūn
Revzen-i gūşa her ne dāhil olur
İde rāh-ı zebāndan bīrūn.
(Rıhletî)

Ādeme ol günāh kāfīdür
Ki ide her ne gūş iderse beyān
İde mihmān-hāne-i gūşın
Rābız-ı esb-i tünd-hīz-i zebān.
(Nâbî)

"Men yesma' yehal" üzre her mesmū'uñ
Tashīh u 'ayān eylemeden itme beyān
İnsān olana yeter bu 'isyān ki ider
Her mahfūz-ı gūşını melfūz-ı lisān.*
(Müfîd)

Merd-i miksāra bu güneh besdür
Ey taleb-kār-ı rāh-ı resm-i yakīn
İde āverde-i zebān-ı beyān
Ne ki gūş itdi ise gass u semīn.
(Münîf)

---

* تَحْدِيثُ مَا سَمِعَ الإِنْسَانُ مِنْ كُلِّ مَا
يَظُنُّهُ صَادِقاً يَكْفِيهِ عِصْيَانَا
(مفيد)

(Kişinin, her duyduğu şeyi doğru zannederek söylemesi isyân olarak ona kâfidîr.)

Kişiye bu günāh besdür bes
Dār-ı me'menden ola çün bīrūn
Söyleye her işitdügi sühani
Nākil-i meclis oluben ol dūn.
(S.İbrahim)

Ādeme ol güneh yeter ki diye
Boş bogazlıkla her işitdigini
Öyle hıffetler ādeme düşmez
Kişi bilmek gerekdir itdigini.
(Zühdî)

Ādeme bu güneh yeter ki hemān
İtmeyüp bir makām-ı emni makar
Ratb u yābis söze tutup kulagı
Ne işitse hemān anı söyler.
(Lâ-edrî)

21

كَفَى بِالْمَوْتِ واعِظاً *

چند گیری بمجلس واعظ
پای منبر پی گرفتن پند
وعظ تو بس بمرگ همسایه
نعرهٔ نوحه گر ببانگ بلند **
(جامی)

Vāʻızıng bes ata ana ölümi
Kim alarça sanga irür nāsıh
Vāʻızı hem ayıtur u kılmas
İrür ol vāʻızıng munga rācıh.
(Nevâî)

Nice vāʻizden iltimās idesin
Ki vire pend-i sūd-mend saña
Mevt-i ahbāb u inkılāb-ı zamān
Dem-be-dem pes degül mi pend saña.
(Fuzûlî)

---

* Vâiz olarak ölüm kâfidir.

** Öğüt almak için daha ne zamana kadar vaaz meclisinde oturacaksın? Komşunun ölümü sebebiyle ölü ağlayıcısının yüksek sesle feryâdı öğüt olarak sana yeter.

Meclis-i vaʻzı nice beklersin
Saña andan eger murād ise pend
Merg-i hem-sāye vakti kāfīdür
Nevha-ger itdügi o vaʻz-ı bülend.
(Rıhletî)

Mevti yād eyle vāʻiz ister iseñ
Eyü günüñ fenāsın istişʻār
Her biri bir lisān-ı mevʻızadur
Hāl-i kevni beyāna seng-i mezār.
(Nâbî)

Yād eyle göñül ol güni kim āhir-i kār
Terk ide seni kabre koyup yārānıñ
Yetmez mi saña mevʻıza-i ʻuzmāsı
Kürsī-i musallāya çıkan mevtānıñ.*
(Müfîd)

Saña her dem bu cevher-i kelimāt
Olmaga zīb-i gūş-ı cān besdür
Ādeme ittiʻāz-ı ʻibret içün
Yalıñız mevt-i dīgerān besdür.
(Münîf)

---

* أَلَيْسَ يَكْفِيكَ تَذْكِيراً وَ مَوْعِظَةً
مَوْتُ الاَقَارِبِ وَالْجِيرَانِ اَحْيَانَاً
(مفيد)

(Zaman zaman ölen akrabâ ve komşular vaaz olarak sana yetmez mi?)

Tā-be-key nush u pend ey vā'ız
Kavlüñ ef'ālüñe münāfi'dür
Merg-i hem-sāye bes durur nāsıh
Cümle nāsa bu nush kāfīdür.
(S.İbrahim)

Vā'izi bezm-i va'zı neylersin
Saña ihsān olunmuş ise nazar
İtti'āz ise maksadıñ kardaş
Şu musallādaki canāze yeter.
(Zühdî)

Vā'izüñ meclisine hācet yok
İşte besdür saña bu nush u pend
Komşunuñ öldügi yeter vā'iz
Diñle mātemlerin ne bāng-ı bülend.
(Lâ-edrî)

22

خَيْرُ النَّاسِ اَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ *

ای که پرسی که بهترین کس کیست
گـــویم از قـــول بهترین کسان
بهترین کس کسی بود که ز خلق
پیش بـــاشد بخلق نفع رسـان **
(جامی)

Halk ara yahşırak diding kimdür
İşitip şübhe eyle def' andın
Yahşırak anı bil ulus ara kim
Köprek olgay ulusga nef' andın.
(Nevâî)

Cehdüñ oldukca halka nef' yetür
Halkı it iltifātuña memnūn
Ahsen-i halk-ı 'ālem oldur kim
Halkdan halka ola nef'i füzūn.
(Fuzûlî)

---

* İnsanların en hayırlısı insanlar için en faydalı olanıdır.

** Ey "en hayırlı insan kimdir" diye soran kişi! En iyi insanın (Peygamber) sözüyle söyliyeyim. En hayırlı insan halka faydalı olmada en önde olandır.

Sūret-i bihterīn kes kimdür
Virdi yahşi haber o hayru'n-nās
Enfa' ol halka var muzır olma
Āhar ef'ālüñ eyle aña kıyās.
(Rıhletî)

Hayr-ı nāsa murāduñ ise vukūf
Hayr-ı nāsuñ hadīsin it iz'ān
Hayr oldur ki cümleden efzūn
Ola halk-ı cihāna nef'-resān.
(Nâbî)

Sa'y eyle ziyāde nef'-i nāsa zīrā
Ol nef' hakīkatde saña rāci'dür
Mantūk-ı hadīs-i fahr-i ālem üzre
Hayru'n-nās odur ki nāsa pek nāfi'dür.*
(Müfîd)

Hvāst-kārān-ı fark-ı rütbe-i halk
Eylesün bu 'ibāreyi ezber
Hayr-ı nās ol ki cümle-i halka
Gayrıdan ola nef'efzūn-ter.
(Munīf)

---

* كُنْ اَنْفَعَ النَّاسِ قَدْرَ ماَ تَقْدِرُ فَخَيْرُ
النَّاسِ اَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ اِحْسَانَاً
(مفيد)

(Elinden geldiği kadar insanlara faydalı olmaya çalış. Zîrâ insanların en hayırlısı ihsan bakımından insanlar için faydalı olandır.)

Çün buyurdı habīb-i Hazret-i Hak
Nutk-ı cān-bahşı cümleye kāfī
Bihterīn ol kimesnedür dā'im
Nāsa nef'i ola anuñ vāfī.
(S.İbrahim)

Hayr-ı nās ol degil ki nef'i ola
Yalıñız kendine tevābi'ine
Hayr-ı nās aña hayr-ı nās didi
Kim koşa nev'iniñ menāfi'ine.
(Zühdî)

Yigrek-i nāsı ger sorarsañ eger
İşte eyler saña bu beyt beyān
Yigrek ol kimsedür ki anuñ halk
Göreler nef'ini nihān u 'ayān.
(Lâ-edrî)

23

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّلِقَ *

تا خدا دوست گیردت با خلق
یکدل و یکزبان و یکرو باش
شاد طبع و شگفته خاطر زی
نرم خوی و گشاده ابرو باش **
(جامی)

Hak sini sivgey il bile bulsang
Til ü könglükni bir kılıp yek-rūy
Nükte sürseng şüküfte vü handān
Zişt kılsang güşāde vü hoş-hūy.
(Nevâî)

Zīnhār olma ehl-i ʻālem ile
Munkabız tabʻlu yaman sözlü
Tañrı ol bendesin sever ki müdām
Ola hoş hulklu güler yüzlü.
(Fuzûlî)

* Allâh yumuşak yüzlüyü sever

** Halkla gönül birliği, dil birliği ve dostluk içinde bulun. Neşeli, açık yürekli, yumuşak huylu ve güler yüzlü ol ki Allâh elinden tutsun.

Seni dost tuta Hak bu hulk ile
Yek-dil ü yek-zebān u yek-rū ol
Şād-tab‘ ol şiküfte-hātır hem
Nerm-hūy u güşāde-ebrū ol.
(Rıhletî)

Hak ta‘ālā sever o bendeyi kim
Sehl-tab‘ u güşāde-hātır ola
Olmayup tünd-hūy u çīn-cebīn
Hande-rūlıkla halka nāzır ola.
(Nâbî)

Maksūduñ eger rızā-yı ma‘būd ise
Hoş-tāb‘ u şüküfte-dil güşād-ebrū ol
Gazbān olup fazz u galīzü'l-kalb olma
Gāyetde halīm ü nerm-hū hoş-gū ol.*
(Müfîd)

Hakka hvāhiş-ger-i takarrub içeñ
Yek-dil ü yek-zebān u yek-rū ol
Eyleme halka cebheñi pür-çīn
Nerm-hūy u güşāde-ebrū ol.
(Münîf)

---

* إذا أردْتَ رضاءَ اللهِ كُنْ طَلِقاً
سَهْلَ الطَّبيعَةِ لا فَظّاً و غَضْبَانَا
(مفيد)

(Allah'ın rızası (kazanmak) istiyorsan güler yüzlü ve yumuşak huylu ol. Katı yürekli ve kızgın olma.)

Hak muhakkak sever anı ki ola
Halkla yek-dil ü zebān yek-rū
Şād-tab' u şiküfte-hātır olup
Nerm-hūy ola hem güşād-ebrū.
(S.İbrahim)

Hakka dost olmak isteyen ādem
Halka hüsn-i mü'āmele eyler
Sever ebnā-yı cinsini li'llāh
Hayr ider hoş diler güzel söyler.
(Zühdî)

Seni dost eyleye Hudā dir iseñ
Dil ü cān ile halka yek-rū ol
Hande-rūy u latīf-güftār ol
Nerm-hūy u güşāde-ebrū ol.
(Lâ-edrî)

24

تَهَادَوْا تَحَابُّوا *

دوستی مغز و پوست دشمنی است
تا کی از مغز سوی پوست شوید
بـــه هدایا کنید داد و ستد
تا بهم زان وسیله دوست شوید **
(جامی)

Dostlaşıng hediyyeler birişip
Behre tapkay hıred ‘atıyyesidin
Hod cihānda ‘atıyyeī bar mu
Yahşırak dostluk hediyyesidin.
(Nevâî)

Dostlardan hemīşe hoş görinür
Birbirin hedye ile itmek yād
Hedye irsāli bir mu‘āmeledür
Ki mahabbet olur anuñla ziyād.
(Fuzûlî)

---

* Hediyeleşiniz ki birbirinizi sevesiniz.

** Dostluk öz, düşmanlık kabuktur. Daha ne zamana kadar özü bırakıp kabuk tarafına gideceksin? Hediyeleşiniz ki bu vesîle ile dost olasınız.

Dostluk magz u post düşmenlik
Postdan sūy-ı magza fürce buluñ
Biri biriñüze virüñ aluñ
Ol vesīleyle yahşı dost olun.
(Rıhletî)

Eyleñ āmed ü şod hedāyāyı
Mezra'-ı hubba māye-bahş-ı nemā
Sen dırahtānıña su virdükce
O da nev-bāveler ider ihdā.
(Nâbî)

İhdā ile a'dāyı eviddā eyle
Zīra ki hediyye matlaba hādīdür
İnsān biribirine ihdā itmek
Biribirini muhıbbine bādīdür.*
(Müfîd)

Hıfz-ı eczā-yı meyl-i hubba sebeb
Rabt-ı şīrāze-i tehādīdür
Kıl te'ātī hediyye eyle müdām
Ki zimām-ı dil-i e'ādīdür.
(Münîf)

---

* أَعْطِ الْهَدَايَا وَ خُذْهَا مِنْ أَخِيكَ إِذْ
اَلْإِهْدَاءُ قَدْ يَجْعَلُ الْأَعْدَاءَ خُلَّانَا
(مفيد)

(Kardeşinden hediye al ver. Çünkü hediyeleşmek düşmanlığı dostluğa çevirir.)

Didi mahbūb-ı rabb-ı izzī kim
Nutk-ı cān-bahşıdur dür-i meknūn
İdüp ihvanuñızla dād u sited
Hubbuñuz ol sebeble ola füzūn.
(S.İbrahim)

Görüşüñ hālisan li-vechi'llāh
Bilişiñ söyleşiñ hediyyeleşiñ
Sevişiñ öyle yek-diger ile kim
Bütün ıhvān-ı dīniñ olsun eşiñ.
(Zühdî)

Dostluk lübb ü kışr düşmenlik
Lüb dururken revā mı post olasız
Çün hedāyā alış veriş gibidür
Bir vesīle arada dost olasız.
(Lâ-edrî)

25

اُطْلُبُوا الْخَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ *

بر در خوب روی منزل گیر
چون پی حاجتی برون آیی
تا ازان بیشتر که حاجت تو
دهد از دیدنش بیاسایی **
(جامی)

Ey ki bir işde hāceting bolsa
Yahşı yüzlükdin iste bahsāyış
Tā ki bahşāyışıdın evvelrak
Körmekeydin yitişkey āsāyış
(Nevâî)

Hayr görmek dilerseñ eyle müdām
Hūb-sūretlere beyān-ı su'āl
Rāgıb-ı hüsn-i sūret ol ki olur
Hüsn-i sūret delīl-i hüsn-i hısāl.
(Fuzûlî)

* Hayrı, güzel yüzlülerde arayınız.

** Bir ihtiyaç için dışarıya çıktığın zaman güzel yüzlü birinin kapısında dur ki ihtiyacını temin etmeden önce onu görmekten dolayı huzur bulasın.

Hūb-dīdāra eyle ‘arz-ı hāl
Saña bir hācet oldı çün maksūd
Hācetüñ dahı dimedin göricek
Yüzin ola dile safā mevcūd.
(Rıhletî))

Hūb-rūlardan it tevekku‘-ı hayr
Kimseden olsa hācetüñ matlūb
Masdar olmagla hayra şāhiddür
Sūret-i hüsn-dār u manzar-ı hūb.
(Nâbî)

İhsānı hısāndan taleb it dā ‘imā
Sarf itme āb-ı rūyuñı zişt-rūya
Ser-ma‘nī-i zāhir ‘unvānu'l-bātın
Mā’il olur ekseri hısān ihsāna.*
(Müfîd)

Bu hadīs-i şerīf ile ‘amel it
Sā’ir emrüñ buña kıyās eyle
Behre-i hayr u bülga-i keremi
Hūb-rūlardan iltimās eyle.
(Münîf)

---

* كُنْ طَالِبَ الْخَيْرِ وَالإِحْسَانِ عِنْدَ الحِسَانِ
إِنَّ عَادَتَهُمْ تَكُونُ إِحْسَاناً
(مفيد)

(Hayır ve ihsânı güzel yüzlülerden iste. Yardım onların âdetidir.)

Zişt-zāddan sakın kerem umma
Defter-i dilden ey göñül anı sil
Hayrı sen hūb-rūdan eyle taleb
Küremā hūb-rū olur anı bil.
(S.İbrahim)

Ol güzel yüzlüye di hācetiñi
Çehresinden hemāre hayr umula
Göricek kalbiñ ola gark-ı sürūr
Ceybin ihsāñ u nakdi ile dola.
(Zühdî)

Tālib-i hayr iseñ eger ey dil
Gezme deşti dolaşma dāmen-i kūh
Eyler elbette matlabuñ hāsıl
İste gördükce bir hısān-ı vücūh.
(Lâ-edrî)

26

زُرْ غِبّاً تَزْدَدْ حُبّاً *

دیدن دوست دوست را گه گه
چهرهٔ دوستـــی بیـــاراید
ز اتفاق دوام صحبت شان
شوق کاهد ملالت افزاید**
(جامی)

Birbirin dostlar eger geh geh
Körseler dostlug bolur gālib
Şevkdin ihtilāt olur matlūb
Vasl uçun ārzū bolur gālib.
(Nevâî)

Gāh gāh it ziyaret-i ahbāb
Nefret olmakdan ihtiyāt eyle
Dosluk ger dilerseñ ola ziyād
Terk-i ifrāt-ı ihtilāt eyle.
(Fuzûlî)

---

* Ziyârete arasıra git ki kıymetin artsın.

** Dostu ziyâret ara sıra olursa dostluk yüzü süslenir. Varıp gelmeler arttıkça şevk eksilir ve bıkkınlık çoğalır.

Zāyir-i dost ol velī geh geh
Tā mahabbet ola miyānda füzūn
Eksilür şevk olur melāl ziyād
Hadden olunca varma gelme birūn.
(Rıhletî))

Dostānuñ meyānesinde olur
Sohbet-i muttasıl kelāl-engīz
Fāsıla tāze şevk ider īrās
Sohbet-i gıbb olur mahabbet-hīz.
(Nâbî)

Her gün varup ahbābıña virme sıklet
İhlāsa halel virür devām-ı ülfet
Mānend-i teb-i gıb nevbetle gelüp
Bir gün sıklet eyle bir gün hıffet.*
(Müfîd)

Geh geh itmek ziyāret-i ahbāb
Sebeb-i ülfet ü mahabbetdür
Sohbet-i dā'imī meveddet-i tām
Mūcib-i izdiyād-ı ülfetdür.
(Münîf)

---

* زُرِ الْمُحِبَّ عَلَى غِبٍّ تَزِيدُ لَهُ
حُبًّا وَ اِلاَّ فَقَدْ يُرِيدُ عُدْوَانَا
(مفيد)

(Dostunu ara sıra ziyâret et ki aranızda sevgi artsın. Aksi hâlde, (gidip gelme sık olursa) düşmanlık (rahatsızlık) doğar.)

Gāh u geh dost dostı görmek
Hubbı eyler derūnda müzdād
İttifāk-ı devām-ı ülfetden
Şevk zā'il olur melāl ziyād.
(S.İbrahim)

Gāh gāh it ziyāret ahbābı
El-hazer çok gidüp de bezdirme
Maksadıñ izdiyād-ı hubb olsun
Fakat andan da gizle sezdirme.
(Zühdî)

Dost dostı gehī gehī görmek
Virür o dostluga fürūg u cemāl
Sohbeti dā'im eylemek ammā
Şevki nāḳıs ider virür o melāl.
(Lâ-edrî)

27

طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ *

ای خوش آنکو بعیب بینیٔ خویش
پیشــوای هنــروران گــردد
عیب او پیش دیدهٔ دل او
پردهٔ عیب دیــگران گــردد **
(جامی)

Ey hoşā ol ki ʻayb körmek ile
Yüz hüner-ver merātibin tapkay
Ya'ni öz ʻaybı perdesi körgey
Özge il ʻaybı çehresin tapgay.
(Nevâî)

Ey hoş ol kim hemīşe feyz-i hıred
Kıla ıslāh-ı nefse māyil anı
Kendü ʻaybına iştigāl itmek
Gayr ʻaybından ide gāfil anı.
(Fuzûlî)

* Ne mutlu o kimseye ki kendi aybı, başkalarının ayıblarıyla uğraşmaktan onu alıkoymuştur.

** Kendi kusurunu görerek hürner sahiplerine önder olana ne mutlu. Kendi ayıbı, onun gönül gözü önünde başkalarının ayıbını (görmesine) perde olur.

Ey hoş ol kendi ʻaybını görici
Pīşvā-yı hüner-verān olur ol.
Çekilür çeşm-i dil öniñe o ʻayb
Perde-i ʻayb-ı dīgerān olur ol.
(Rıhletî))

Devlet anuñ ki bezm-i ʻālemde
Eyleyüp kendi hāline dikkat
Kendi ʻaybın tecessüs eylemeden
Bulmaya gayra bakmaga fursat.
(Nâbî)

Tahsīn ü sad-āferīn ol ʻārife ki
Eyler umūr-ı beytini ru'yetde şitāb
Meşgūl olup kendi ʻuyūbıyla ider
Ebvāḅ-ı ʻuyūb-ı nāsa irhā-yı hicāb.*
(Müfîd)

Bahtiyār ol kişi basīret ile
Pīşvā-yı hüner-verān oldı
Çeşmine kendi ʻaybı şerminden
Perde-i ʻayb-ı dīgerān oldı.
(Münîf)

---

*

طُوبَى لِمَنْ شُغِلَتْ عَنْهُ مَعاَيِبُهُ
فَلاَ يَرَى فِي الْوَرَا عَيْباً وَ نُقْصاَناَ

(مفيد)

(Halkta noksan ve ayıp görmeyen ve sâdece kendi ayıbıyla meşgûl olan kişiye ne mutlu!)

'Ayb-bīn-i hod ol kimesne hoşā
Ni'am-ı Hak o kimseye mebzūl
'Ayb-ı gayrı hünerverān görmez
Kendi 'aybıyla olup ol meşgūl.
(S.İbrahim)

Müjde ol merde kim 'uyūbı anı
Men' ider 'ayb-ı dīgeri nazara
Dīn ü īmān içün bu hasletdir
En güzel nūr en büyük semere.
(Zühdî)

Ey hoş ol kimse kendi 'aybıyla
Şugl ider gayr 'aybını görmez
Kendi 'aybı gözi öñünde durup
Gayrılar 'aybına kulag urmaz.
(Lâ-edrî)

28

اَلْغِنَى اَلْيَأسُ مِمّا فِى اَيْدِ النّاسِ *

گر دلت را توانگری باید
که توانگر دلی نکو هنرست
باز کش دست همت از چیزی
که بدست تصرف دگرست **
(جامی)

Baylık isteseng il ilkindin
Her ni körseng barıdın ol nevmīd
Bu ganī bes ki halkdın kiçiben
Tutsang ümmīd Hakdın ok cāvīd.
(Nevâî)

Ol tüvān-ger degül ki nefs-i tama'
Safha-i kalbine musavver olup
Gayr elinde olan tecemmülden
Kesen ümmīdini tüvān-ger olur.
(Fuzûlî)

---

* Zenginlik, başkalarının elindekinden umîdi kesmektir.

** Eğer sana gönül zenginliği gerekirse -ki o iyi hünerdir- başkasının tasarrufunda bulunan şeyden himmet elini çek.

Ger gerekse gınā-yı kalb saña
Ki gınā-yı dil oldı hūb-hüner
Himmetüñ destini çek ol şeyden
Mutasarrıfdur aña dest-i diger.
(Rıhletî))

Bulamazsın gınā-yı tab'a zafer
Künc-i ye's olmadukca saña makar
Olamazsın ganī hakīkatde
Gayrdan itmedükce kat'-ı nazar.
(Nâbî)

Zann itme gınā kesret-i emvālledür
Belki māl-ı dīgerānı istiskālledür
Mevcūd ile iktifā idüp 'ālemde
Māl-ı nāsdan ye's ü ferāg-ı bālledür.*
(Müfîd)

İste dā'im gınā-yı dil Hakdan
Ki gınā-yı dil oldı sermāye
İtmeyüp nakd-ı 'ızzetüñ itlāf
Māl-ı dūn ile düşme sevdāya.
(Münîf)

---

* إِنَّ الْغِنَى هُوَ الاِسْتِغْنَاءُ عَنْ طَلَبٍ
وَالْيأْسُ مِماَّ بِاَيْدِى النَّاسِ قَدْ كَانَا
(مفيد)

(Zenginlik, başkalarının elinde bulunanlara tenezzül etmemektedir.)

Agniyā ol ki kat' idüp ümmīd
Himmet-i dest-i dīger istemeye
Kīmyā-yı gınāya kalbi irüp
Kimseden cūd u cevher istemeye
(S.İbrahim)

Mālik ol var gınā-yı kalbe hemān
Baydır kim bu hāli bulmuşdur
Çek yed-i himmeti o şeyden kim
Āharıñ mülk ü mālı olmuşdur.
(Zühdî)

Ger sorarsañ gınā-yı kalb nedür
Gayr elinde ne görseñ itme heves
Kāni' ol virdigine Mevlānuñ
Halk elinde ne var ümīdiñi kes.
(Lâ-edrî)

29

مِنْ حُسْنِ اِسْلامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ ما لاَ يَعْنِيهِ *

تا شود در جهان علم و عمل
شاهد دين تو جمال افزاى
زآنچه در خور نيفتدت بازايست
زآنچه لايق نباشدت بازآى **
(جامى)

Kim ki islām közgüside tiler
Her nefes özge bir safā mevcūd
Kiçsün ol nev' barça işdin kim
Tingri rāzī imes ulus hoşnūd.
(Nevâî)

Ger dilerseñ 'ināyet-i Hakdan
Şem'-i İslāmuña ziyād ola nūr
Dime bir söz ki ola gayr-ı Müfīd
Dutma bir iş ki ola gayr-ı zarūr.
(Fuzûlî)

* Kişinin boş şeyleri terk etmesi müslümanlığının güzelliğindendir.

** Dünyâda ilim ve amel var oldukça din güzelini (ilim ve amelle) süsle. Sana lâyık olmayan şeyden vaz geç ve sana yakışmayan şeyden geri dur.

Tā olur ʿālem içre ʿilm ü ʿamel
Şāhid-i hüsnüñüñ celāline zīb
Geç o bāzīden olma tıfl-sıfat
Anı terk it virür çü saña firīb.
(Rıhletî))

Kavl ü fiʿlüñde terk-i bī-maʿnā
Hüsn-i islāmdan olundı şumār
Aña saʿy it ki kavlile fiʿlüñ
Dīnüñe ola zīnet-i ruhsār.
(Nâbî)

Esbāb-ı kemāl ehl-i islāmdandur.
Terk-i nā-mühim ide hem ihtimām-ı ehem
Sad-gūne levāzım var iken lāyık mı
Bī-hūde hīç iltizām-ı mā-lā-yelzem.*
(Müfîd)

İsteyen nahl-ı gül-şen-i dīnüñ
İmtidād-ı tarāvetin her ān
Her ne kim nā-sezā vü nā-lāyık
Andan olsun hemīşe rū-gerdān.
(Münîf)

---

* تَرْكُ امْرِئٍ كُلَّ مَالَا يَعْنِيهِ فَمِنْ
اَسْبَابِ قُوَّتِهِ دِيناً وَ اِيمَاناً
(مفيد)

(Kişinin boş şeyleri terketmesi onun dîn ve imân gücündenir.)

‘Amel ü ‘ilme sa‘y iden kişinüñ
Zātına kıl hemīşe ikrāmı
Terk-i lagv idenüñ cemālinde
Görinür nūr-ı hüsn-i islāmı.
(S.İbrahim)

İster iseñ ki dīniñe olasıñ
Bā‘is-i izdiyād-ı hüsn ü cemāl
Naks olan şeyleri bütün terk it
İşle ol işleri kim ola kemāl.
(Zühdî)

Hüsn-i islāmdandur ādemde
Kendüye lāyık olmayan ‘ameli
Terk idüp ‘ilm-i hālini görmek
Hüsn-i islāmınuñ olur temeli.
(Lâ-edrî)

30

لَيسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ إِنَّما الشَّدِيدُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ *

پهلوان نیست آنکه در کشتی
پــهلوان دگــر بینــدازد
پهلوان آن بود که گاه غضب
نفس اماره را زبون سازد **
(جامی)

İmes ol pehlevān ki öz kadrin
Baş üze iltiben nigūn kılgay
Pevlevān anı bil ki yitse gazab
Nefs-i emmāreni zebūn kılgay.
(Nevâî)

Pevlevān ol degül ki her sā'at
Yıka bir pehlevānı kuvvet ile
Ol durur pehlevān ki vakt-i gazab
Nefsine hükm ide ihānet ile.
(Fuzûlî)

---

* Pehlivan, güreşte yenen değildir. Gerçek pehlivan, öfke ânında nefsine sahip olandır.

** Güreşte rakîbini yıkan pehlivan değildir. Asıl pehlivan öfke ânında insanı kötülüğe sürükleyen nefsi yenebilendir.

Degül ol pehlevān tutup küştī
Darb-ı dest gayrı pehlevānı basar
Pevlevān ol durur ki vakt-i gazab
Nefs-i emmāre-i şedīdi yeñer.
(Rıhletî)

Pehlevān ol degül ki küştīde
Hasmına gālip ü bahādır ola
Pehlevānluk odur ki vakt-i gazab
Zabt-ı nefs-i şedīde kādir ola.
(Nâbî)

Nefsinde cihān pehlevānı olamaz
Ol şahs ki akviyāyı yıkup hālik olur
Nefsü'l-emrde her pehlevān oldur ki
Hīn-i gazabında nefsine mālik olur.*
(Müfîd)

Pehlevānluk degil müsāra'ada
Eylemek şiddet ile hasmı nigūn
Merd-i zūr-āzmā odur ki ide
Nefs-i şūmı dem-i gazabda zebūn.
(Münîf)

---

* لَيْسَ الشَّدِيدُ الَّذِى لَهُ مُصَارَعَةٌ
بَلْ مَالِكُ النَّفْسِ حِينَ كَانَ غَضْبَانَا
(مفيد)

(Pehlivan, güreş tutan değil aksine, öfke ânında nefsine hâkim olandır.)

Pehlevānluk degül zırā'atla
Anı her bende-i nahīf eyler
Pehlevān ol kişi ki vakt-i gazab
Nefs-i emmāresin za'īf eyler.
(S.İbrahim)

Pehlevāndır dime o kimseye kim
İde hasmın güreş tutunca nigūn
Penlevāndur bi-hakkın ol kişi kim
Kıla nefsin gazab zamānı zebūn.
(Zühdî)

Pehlevān ol degül ki vakt-i güreş
Yıka bir pehlevānı meydānda
Pehlevānluk odur ki vakt-i gazab
Eyleye nefsini zebūn anda.
(Lâ-edrî)

31

لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ اِنَّمَا الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ *

نه توانگر کسی بود که بمال
کار پرداز و چاره ساز شود
آن بود کز شهود فضل خدای
از زر و مال بی نیاز شود **
(جامی)

Bay imes ol ki māl-ı kesretidin
Törmegey fāka vü taleb rencin
Bay anı bil ki Tingri birmiş anga
Nefs-i emmāre terkining gencin.
(Nevâî)

Ol degüldür ganī ki yetmiş ola
Māl ile bir makām-ı a'lāya
Ganī oldur ki mutlakā nefsi
İltifāt itmeye bu dünyāya.
(Fuzûlî)

---

* Zenginlik mâl çokluğundan değildir. Asıl zenginlik nefis (kalb) zenginliğidir.

** Malla iş gören ve çare bulan kişi zengin değildir. Gerçek zengin, Allâh'ın rızasını gözeterek mala mülke yönelmeyendir.

Dime aña ganī mālı ile
Kār-perdāz u çāre-sāz olur
Ol ganīdür ki fazl-ı Hakdan anuñ
Māldan nefsi bī-nīyaz olur.
(Rıhletî)

Mālı zann itme māye-i devlet
Mālı bisyār olanı sanma ganī
Ganī ol kimsedür hakīkatde
Gıll ü gışden ki ola müstagnī.
(Nâbî)

Zann itme gınā kesret-i dünyā iledür
Belki mā-sivādan istigna iledür
A'rāz-ı dehrden nefsini i'rāz idüp
Kalbini cümle şeyden ignā iledür.*
(Müfîd)

Kesret-i māl ile gınā olmaz
Olma gel rū-be-rāh-ı semt-i hatā
Her ki Bāriden eyler istimdād
Ola hem-rāhı fazl-ı bār-ı Hudā.
(Münîf)

---

* لَيْسَ الْغِنَى كَثْرَةُ الأَعْرَاضِ بَلْ هُوَ
الإِعْرَاضُ بِنَفْسِكَ عَنْ جَمِيعِ مَاكَانَا
(مفيد)

(Zenginlik mâl çokluğu değildir. Aksine, mâl-mülkten yüz çevirmektir.)

Kesret-i māl ile kişi o degül
Kār-perdāz u çāre-sāz olmak
Ol ki fazl-ı Hakı müşāhid olup
Halkdan kendi bī-niyāz olmak.
(S.İbrahim)

Zengin olmaz kişi hakīkatde
Ne kadar da çogalsa emvālı
Zengin oldur ki kalb-i pāki ola
Hubb-ı māl u menālden hālī.
(Zühdî)

Fi'l-hakīka ganī degül ol kes
Ne kadar çogısa urūz u akar
Bay ol kimsedür ki nefsi ganī
Olup ızhār ider kemāl ü vakār.
(Lâ-edrî)

32

اَلْعِلْمُ لاَ يَحِلُّ مَنْعُهُ *

ای گران مایه مرد دانشور
که ترا علم دین بود معلوم
مستعد را ازان مشو مانع
مستحق را ازان مکن محروم **
(جامی)

Hazm bā'is durur anga ki müdām
Kişi ol sarı bed-gümān bolgay
Dāyimā ihtiyāt iter anga kim
Keydlerdin anga emān bolgay.
(Nevâî)

Hazm oldur ki halk-ı 'ālem ile
Her 'amelde gümānuñ ola yaman
Ola ehl-i fesād mekrinden
Hāfızuñ hısn-ı ihtiyāt u gümān.
(Fuzûlî)

---

* htiyatlı olmak suizannı (şüphe etmeyi) gerektirir.

** Tam tedbirli insan odur ki her zaman İnsanlar hakkında müteyakkız olur. Bütün işlerde ihtiyatlı davranır ki her hîleden emîn olsun.

Hazm-ı merd ol durur ki her dem ü gāh
Halk hakkında bed-gümān durur ol
İhtiyāt ile ola cümle ‘amel
Hīle vü keydden emān durur ol.
(Rıhletî)

Ma‘nī-i hazm u ihtiyāt u hazer
Dikkat olunsa bed-gümānlukdur
İntibāh u basīret üzre sülūk
Hırmen-i emn-i pāsbānlukdur
(Nâbî)

Her kārda ihtiyāt idüp hıfz eyle
Dā’im bu zamāne halkınıñ keydinden
Sū-i zan ile nāsa idüp nev‘-i nazar
Kurtar yakañı keydleriniñ eydinden.*
(Müfîd)

Merd-i hazm-āzmā o kim olmaz
Herkese hüsn-i i‘tikād üzre
İhtiyāt ide her umūrında
Ola ahvāli tā sedād üzre.
(Münîf)

---

* اَلْعِلْمُ لَيْسَ يَحِلُّ مَنْعُهُ اَبَــدًا
اِنْ كَانَ يَنْفَعُ مَنْ يَاْتِيكَ عَطْشَانَا
(مفيد)

(İnsan olarak kötü zandan emîn olman için istiyorsan işlerinde ihtiyatlı davranman gerekir.)

Hazm-ı merd ol kişi durur dā'im
Halk hakkında bed-gümān olur
Tārik-i kār-ı bed-gümānī olan
İki 'ālemde der-emān olur.
(S.İbrahim)

Nev'iñe hazm ile mu'āmele it
Sū'-i zandan pek olma ya'ni tehī
Ugramaz keyd ü mekre hazm ehli
'Ukalānıñdır ihtiyāt rehi.
(Zühdî)

Hazm odur cümle vaktde ādem
Halk hakkında bed-gümān ide
Cümle işerde ihtiyāt idüp
Kendisin dāhil-i emān ide.
(Lâ-edrî)

33

اَلْحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ *

حزم مرد آن بود که در همه وقت
در حق خلق بد گمان باشد
در همه کار احتیاط کند
تا ز هر کید در امان باشد **
(جامی)

Ey hıred-mend ālemī ki sanga
'İlmdin rūzī eyledi sāni'
Kişi örgense kılmagıl mahrūm
Ya ki nef' alsa bolmagıl māni'
(Nevâî)

Ey olan vākıf-ı dekāyık-ı dīn
İtme hısn-ı cesedde habs-i 'ulūm
Müste'ıddīne olmagıl māni'
Müstehıkkīni itmegil mahrūm.
(Fuzûlî)

---

* İlmin esirgenmesi helâl olmaz.

** Ey din ilimlerini bilen değerli âlim! İstîdât sahibini engelleme ve ona müstehak alanı da mahrum etme.

Ey girān-māye merd-i ehl-i ‘akl
Çün saña ‘ilm-i dīn durur ma‘lūm
Kābile māni‘ olma andan sen
Müstehakkīnı eyleme mahrūm.
(Rıhletî)

Pertev-i rūy-ı āfitāb gibi
‘İlmüñ olmaz dirīg u men‘i halāl
Teşnegāna sehāb-ı bārān-veş
İtme feyz-i ifādede ihmāl.
(Nâbî)

Bir mes’ele-i nāfi‘a sorsa birisi
Muhtāc-ı su’āl ise cevāb elzem olur.
Vārid oldı bir hadīsde kim ketm itse
‘Ukbāda licām-ı nār ile mülcem olur.*
(Müfîd)

Māye-dārān-ı devlet-i ‘ilme
Anı ta‘līmdür teşekkür-i tām
Ol ki tahsīle ola hvāhiş-ger
Anı mahrūm kılmak oldı harām.
(Münîf)

---

* قَدْ اِقْتَضَى الاِحْتِياَطُ فِى اُمُورِكَ اَنْ
تَظُنَّ لِلاَمْنِ ظَنَّ السُّوءِ اِنْسـاَنـاَ
(مفيد)

(İlim öğrenmek için gelen kişiden, şâyet faydalı olacaksa, ilmin esirgenmesi aslâ helâl olmaz.)

Ey girān-māye merd-i dānişver
Çün saña ‘ilm-i dīndür ma‘lūm
Müsta‘ıddānı itme men‘ andan
Müstehakkīnı eyleme mahrūm.
(S.İbrahim)

Ey ki kılmış kemāl-i lütf ile Hak
Hā’iz-i ‘ızz-i ‘ilm-i dīn seni
Müsta‘ıddīni öğret eyleme red
Kılma mahrūm ‘ilm içün geleni.
(Zühdî)

Ey olan āşinā-yı bahr-ı hüner
Saña çün oldı ‘ilm-i dīn ma‘lūm
Müsta‘ıddīni itme andan men‘
Müstahakkīni eyleme mahrūm.
(Lâ-edrî)

34

اَلْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ *

سخـن نرم گوی بـا سائل
گر ز مالت نمی دهی نفقه
زآنکه در روی اهل حاجت هست
قول خوش از مقولهٔ صدقه **
(جامی)

Yahşı söz birle hācet ehlin sür
Birmeseng yahşı tu'medin nafaka
Ni üçün kim Rasūl kavli bile
Yahşı söz bardur eyle kim sadaka.
(Nevâî)

Ey ki yok istitā'atuñ mutlak
Sadaka virmege bir ehl-i Haka
Yahşi söz terkin itme kim olmaz
Yahşi sözden sevābı çok sadaka.
(Fuzûlî)

* Güzel söz sadakadır.
** Eğer dilenciye malından vermiyorsan bari yumuşak söz söyle. Çünkü ihtiyaç sahiplerine (söylenen) güzel söz sadaka nevindendir.

Sā'ile nerm söyle güftārı
Çünki māluñdan aña yok nafaka
Ehl-i hācāta sen güler yüz ile
Kavl-i hoşdur makūle-i sadaka.
(Rıhletî)

Sā'ilüñ sürme-i tasadduk ile
Çeşm-i ümmīdin itmedüñse münīr
Bāri vīrāne-zār hātırını
Eyle tayyib kelām ile ta'mīr.
(Nâbî)

Red eyleme bir sā'ili 'unf ile eger
Makdūr degil ise edā-i nafaka
Kavl-i leyyin ile lutf idüp red eyle
Oldı kelimāt-ı tayyibe zīrā sadaka.*
(Müfîd)

Vācib oldı cevābı nerm itmek
Sā'ile mümkin olmasa nafaka
Menba'-ı 'ilmden vürūd itdi
Kavl-i leyyin makūle-i sadaka.
(Münîf)

---

* لاَ تَنْهَرِ السَّائِلَ اِلاَّ بِطِيبِ الْكَلاَمِ
اِنَّ طِيبَ الْكَلاَمِ كَانَ اِحْسَانًا
(مفيد)

(Dilenciyi azarlama! (verecek bir şeyin yoksa) onu güzel sözle karşıla. Zîra güzel söz de bir ihsandır.)

Nerm eyle cevābı sā'ile gel
Bārī virmez iseñ aña nafaka
Didi hācet-revā-yı cümle ümem
Müstemendāne tīb söz sadaka.
(S.İbrahim)

Eyle red tatlı söz güler yüz ile
Viremezseñ de sā'ile nafaka
Göñlin incitme rıfk ile söyle
Rıfkdır çünki bir nev'-i sadaka
(Zühdî)

Yumuşak söyle sā'ili def'e
Virmez iseñ eger aña nafaka
Anuñ-içün ki ehl-i hācāta
Nerm-güftār olur hemān sadaka.
(Lâ-edrî)

35

كَثْرَةُ الضِّحْكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ *

خرم آن کس که بهر زنده دلی
زیر لب خنده را بـمیراند
خنده کم کن که خندهٔ بسیار
صـد دل زنده را بمیراند **
(جامی)

Asru köp külme kim olar irmiş
Zinde-dil köngli külgü kesretidin
Her ni her kim ki bildi köngli bile
Külmegey olsa külgü hasretidin.
(Nevâî)

Her kim ister hayāt-ı kalb müdām
Dem-be-dem herze herze çok gülmez
Kalbe kat'-ı hayāt gülmekdür
Kalbi çok gülmeyenlerüñ ölmez.
(Fuzûlî)

---

* Çok gülmek kalbi öldürür.

** Mutlu kişi odur ki gönlün diriliği için gülmeyi dudağın altında öldürür. (Gülümsemekle yetinir.) Az gül çünkü çok gülmek yüz diri kalbi öldürür.

Hurrem ol zinde-dil ki zīr-i leb
Geçirür handeye o virmez emān
Az kıl handeyi ki çok gülmek
Zinde diller helāk ider her ān.
(Rıhletî)

Gerçi emvācı cūybāruñ olur
Bā'is-i irticāc-i sebze vü berg
Līk mevc-i müselsel-i hande
Kalbi eyler garīk-ı lücce-i merg.
(Nâbî)

Çok hande idüp eyleme izhār-ı sürūr
Eyle ne kadar girye iderseñ düstūr
Her kesret-i dıhk ider imāte kalbi
İhyā ider ammā ki bükā-i mevfūr.*
(Müfîd)

Leb-güşāyān-ı fart-ı hande olan
Mürde-tab'ān-ı cehldür ekser
Olma mu'tād hande-i ser-şār
Ki dil-i zindeñi imāte ider.
(Münîf)

---

* لاَ تُكْثِرِ الضِحْكَ وَابْكِ اِنَّ كَثْرَتَهُ
تُمِيتُ الْقَلْبَ وَالْبُكَاءُ اَحْيَانَا

(مفيد)

(Çok gülme, ağla! Çok gülmek kalbi öldürür. Ağlamaksa (kalbi) diriltir.)

Hvāce-i kā'ināt u hatm-i rusül
Bu hadīs içre çünki kıldı beyān
Kesret-i hande kalbi mürde ider
Olma mest-i mey-i fenā handān.
(S.İbrahim)

Nā-becā gülmeden kaçın zīrā
Hufte-i humka dāldir bī-şek
Hele çok gülmeden çok eyle hazer
Öldürür kalbi çünki çok gülmek
(Zühdî)

İktidā it rasūle ol bessām
Yetişir ādeme yüzi gülmek
Öldürür kalbi hande-i bisyār
Agladur gülmeden seni ölmek.
(Lâ-edrî)

36

اَلْجَنَّةُ تَحْتَ اَقْدَامِ الاُمَّهَاتِ *

سر ز مادر مکش تاج شرف
کردی از راه مادران باشد
خاک شو زیر پای او که بهشت
در قدم گاه مادران باشد **
(جامی)

Analarnıng ayagı astıdadur
Ravza-ı cennet ü cinān bāgı
Ravza bāgı visālin isterseng
Bol analar ayagı tofragı.
(Nevâî)

Analar hürmetin tutuñ ki müdām
Kābil-i rahmet-i ilāh olasız
Ayagı altına sürüñ yüzler
Ger dilersiz ki cenneti bulasız.
(Fuzûlî)

---

* Cennet annelerin ayakları altındadır.

** Anneye karşı gelme ki annelerin yolunun tozu şeref tâcıdır. Onun ayağının altında toprak ol. Çünkü cennet anaların ayağının altındadır.

Mādere olma'āk şeref tācın
Anlaruñ hurmetiyle bulur kes
Ol ayakları topragı ki behişt
Taht-ı akdām-ı ümmehātdur bes.
(Rıhletî)

Nīl-i gül-geşt-i gül-sitān-ı behişt
Zīr-i pāy-ı rızā-yı māderdür
Gerden-i cānda Hakk terbiyeti
Ni'met-i cennete berāberdür.
(Nâbî)

Hizmetde kusūr itme sakın māderiñe
Būs it kademin rızāsına eyle nazar
Taht-ı kadem-i ümde ara cennātı
Çün böyle buyurdı Hazret-i Peygamber.*
(Müfîd)

Fā'iz-i rahmet ol ki māderiñe
Her dem ikrām u iltifātdadur
Sahn-ı gül-şen-sarāy-ı huld-i berīn
Zīr-i akdām-ı ümmehātdadur.
(Münîf)

---

* كن خادم الأم ثم لاثم المقدم
فتحت اقدام الأمهات منجانا
(مفيد)

(Annenin hizmetçisi ol, sonra ayağını öp. Annelerin ayaklarının altı kurtuluş yerimizdir.)

Cāh u rif'at u tāc ʻızz ü şeref
Da'vet-i müstecāb-ı māderdür
Mādere hāk-ı pāy ol ki behişt
Zīr-i pāy-ı cenāb-ı māderdür.
(S.İbrahim)

Analar vācibü'r-ri'āye durur
Kıl husūl-ı rızāsına himmet
Kuhl-ı çeşm eyle hāk-i akdāmın
Aç gözüñ andadır gözüm cennet.
(Zühdî)

Vālideñ ayagına hāk-i reh ol
Tā ki cennetde virile saña yer
Cennet altındadır ayaklarınuñ
Analaruñ buyurdı Peygamber.
(Lâ-edrî)

37

اَلْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ *

هر كه شد مبتلا به پر گويى
بلاى عجب گرفتار است
هر بلايى كه ميرسد بكسان
بيشتر از ممر گفتار است **
(جامى)

Didi köp sözlegen hatā köp iter
Ol ki dirler anı veliyyu'llāh
Her belā kim yiter irür sözdin
Beyle hükm eyledi Nebiyyu'llāh.
(Nevâî)

İde gör ihtirāz çok sözden
Kim olur çok sözüñ belāları çok
Çok sözinden düşer belāya kişi
Çok sözüñ çok belāsına söz yok.
(Fuzûlî)

* Belâ dil yüzünden gelir.
** Gevezeliğe mübtelâ olan kişi acâip bir belâya tutulmuştur. İnsanlara gelen her belâ, genellikle dilden kaynaklanır.

Kim yuka söze mübtelā oldı
Bir belā-yı ʻazīmdür aña ol
Her mazarrat ki irer insāna
Kavl-i bisyârdandur ekser yol.
(Rıhletî)

Sūret ü maʻnī-i lisānımıza
Lafz-ı miftāh bi'l-mutābakadur
Rūy-ı insāna der-güşā-yı belā
Baksañ ekser kilīd nātıkadur.
(Nâbî)

Çok söyleme hıfz eyle lisānuñ zīrā
İnsān ne bulursa hep lisānıyla bulur
Tevfīz olundı çün beliyye nutka
Anuñ içün ekseri nutkdan hāsıl olur.*
(Müfîd)

Kesret-i kāle mübtelā olanuñ
İbtilāsı ʻaceb belā oldı
Mübtelā-yı belā olan gāfil
Kīl ü kāl ile mübtelā oldı.
(Münîf)

---

* إنّ البَلاءَ مُفَوَّضٌ إلى نُطْقِنا
فَمِنْهُ يَكْثُرُ ما يَضُرُّ إنْسانَا
(مفيد)

(Belâ sözümüze tefvîz edilmiştir. Dolayısıyla sözün fazlası insana zarar verir.)

Kim ola mübtelā-yı pür-gūyī
Aña ruhsat bulur belā-yı 'azīm
Heme pür-gūya ol müvekkeldür
Çün buyurdı anı Rasūl-i kerīm.
(S.İbrahim)

Öz diliyle belāyı da'vet ider
Başını derde ugradır geveze
"El-belā'ü mü'ekkelün bi'n-nutk"
Didi āhir zamān nebīsi bize.
(Zühdî)

Kim ki çok söylemek ola kārı
Olur elbette ol belāya dūçār
Her belā kim irişür insāna
Sorsañ aslın sebeb aña güftār.
(Lâ-edrî)

38

اَلنَّظْرَةُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ اِبْلِيسِ *

دیدن زلف و خال نا محرم
دانهٔ کید و دام تلبیس است
هر نظر ناوکیست زهر آلود
که زشست و کمان ابلیس است **
(جامی)

Salma köz kimse bolsa nā-mahrem
Gerçi nefsing körer nazārede sūd
Her nazar kim harām şeytānnıng
Nāvekidür velīk zehr-ālūd.
(Nevâî)

Açma göz mahrem olmayan yüzine
Ki bu sevdāda hāsıl olmaz sūd
Bil ki iblīsüñ oklarındandur
Her nazar bir hadeng-i zehr-ālūd.
(Fuzûlî)

---

* Nâmahreme bakış, şeytanın oklarından zehirli bir oktur.

** Yabancı kadının saç ve benine bakmak aldatma yemi ve hile tuzağıdır. Her bakış, şeytanın yayından atılan zehirli bir oktur.

Dīden-i zülf ü hāl-i nā-mahrem
Dāne-i keyd ü dām-ı telbīsden
Her nazar tīrdür ki zehr-ālūd
Kurtulur şest-i kavs-i iblīsden.
(Rıhletî)

Rūy-ı hūbāna nazra-i nāgāh
Nāvek-i zehr-nāk-ı şeytāndur
Ruh-ı nā-mahreme nigāh itmek
Āteş-i hānmān-ı sāmāndur.
(Nâbî)

Nā-mahreme şehvetle idüp kat'-ı nazar
İtme hedef-i sehm-i nigāha ta'yīn
Kendi terkeşinden ok virüp iblīse
Olma hedef-i tīr-i zehr-nāk-ı la'īn.*
(Müfîd)

Ru'yet-i zülf ü hāl-i nā-mahrem
Dāne-i mekr ü dām-ı 'isyāndur
Her nazar bir hadeng-i pür-semdür
Belki zehr-ābe-dār-ı şeytāndur.
(Münîf)

---

* لَا تَنْظُرَنَّ إِلَى الْحَرَامِ كَيْلَا يُصِيبَ
سَهْمٌ سَمٌّ مِنَ الشَّيْطَانِ مَجَانًا
(مفيد)

(Yok yere şeytanın zehirli okuna hedef olmak istemiyorsan aslâ harama bakma.)

Nazra-i zülf ü hāl-i nā-mahrem
Dāne-i keyd ü dām-ı telbīsdür
Her nazar nāvek ola zehr-ālūd
Şestden kim kemān-ı iblīsdür.
(S.İbrahim)

Ecnebī dilberiñ beni zülfi
Kurulı dām u dāne-i telbīs
Aña bakmak zehirli bir okdur
Atar anı kemīnden iblīs.
(Zühdî)

Bakma nā-mahremüñ yüzine sakın
Aldanup zülf ü hāline anuñ
Kandüñi eyleme dilā mecrūh
Okıdur ol zehirli şeytānuñ.
(Lâ-edrî)

39

لاَ يَشْبَعُ الْمُؤْمِنُ دُونَ جَارِهِ *

هـــر كه در خطهٔ مسلمانی
باشد از نقد دين گرانمايه
كی پسندد كه خود بخسبد سير
بنشيـــند گرسنه همســايه **
(جامی)

Kim ki mü'min durur kaçan çıdagay
Ki özi tok u kongşı bolgay aç
Anga dagı kirek yitürse nasīb
Hvānıda ger gülāc u ger ūmaç.
(Nevâî)

Mü'min oldur ki mümkin oldukca
Koñşısın gayra itmeye muhtāc
Ol degül kim huzūr ile giceler
Özi tok yata koñşısı yata ac.
(Fuzûlî)

---

* Mümin, komşusu açken karın doyurmaz.

** İslâm ülkesinde, din nakdi (takvâ) ile değerli olan kimse komşusu aç dururken kendisi tok uyumayı nasıl kabul eder?

Şol müselmān ki dār-ı islāmda
Nakd-i dīnden ola girān-māye
Nice yata tene''um eyleye sīr
Ki otura gürisne hem-sāye.
(Rıhletî)

Her kimüñ k'ola hvān-ı kalbinde
Nān-ı ıslām u ni'met-i īmān
Nice lāyık ki kendi sīr yatup
Cū a hem-sāyesin göre şāyān.
(Nâbî)

Hem-sāyesiniñ cū'ını idrāk idicek
Mü min olana şib hāsıl olmaz
"Lā yusminü lā-yügnī"yle kāni' olur
Mād m ta'ām cārına vāsıl olmaz.*
(Müfîd)

K m ki ıklīm-i müslimānīde
Nakd-ı dīn iledür girān-māye
Sīr-ı nā'im olup revā görmez
Cāyi' u kā'im ola hem-sāye.
(Münîf)

---

* لاَ يَشْبَعُ الْكَامِلُ الايمَانُ مِنْ رُحْمِهِ
مَا لَمْ يَكُنْ جَارُهُ فِي الْبَيْتِ شَبْعَانَا
(مفيد)

(Kâmil îmân sahibi kişi, komşusu evde tok olmadıkça karnını doyurmaz.)

Mü'min olan kişinüñ elbette
Nakd-i dīni ola girān-māye
Hakk-ı cāra idüp ri'āyet hem
Bile ol kim gürisne hem-sāye.
(S.İbrahim)

Hamdü li'llāh degil durur mālik
Müslimānlar cihānda öyle hūya
Kim bile komşusı ac oldıgını
Kendisi tok ola yata uyuya.
(Zühdî)

Mü'min-i kāmil işte o kesdür
Virilür sofrasında herkese yer
Gelmese cārı sofraya doymaz
Her ne var ise mā-hazar ile yer.
(Lâ-edrî)

40

دُمْ عَلَى الطَّهارَةِ يُوَسَّعْ عَلَيْکَ الرِّزْقُ *

ای کز آلودگیٔ تو شب و روز
فاقه و فقر تو زیاده شود
بی طهارت مباش تا بر تو
روزیٔ تنگ تو گشاده شود **
(جامی)

Ger hemīşe tahāreting bolsa
Arıgay fāka çirki ol sudın
Tāhir ol isteseng füzūn rūzī
Hāsir ol kim yitürdi ol sudın.
(Nevâî)

Ey kılan ārzū-yı vüs'at-i rızk
Hubsdan çek hemīşe damānuñ
Muttasıl dāmen-i tahāret dut
Ki koya fakr eli girībānuñ.
(Fuzûlî)

---

* Temizliğe devam et. Rızkın bollaşsın.

** Ey gece gündüz kirliliği yüzünden fakirliği artan kişi! Temiz ol ki dar rızkın açılsın.

Bī-tahāretsin ey ki çün şeb ü rūz
Fakr u fākuñ belī ziyāde olur
Zāhir ü bātınuñ ola tāhir
Bāb-ı rızkuñ hemīn güşāde olur.
(Rıhletî)

Mü'minīne devām-ı tuhrıladur
Vüs'-ı erzāka kesb-i istihkāk
Oldı çirkden tahūra vābeste
Feth-i bāb-ı hazā'in-i erzāk.
(Nâbî)

Tathīre çalış zāhir ile batınuñı
Terfī' olunur iki cihetden şānuñ
Zāhirde ve bātında olur rızkı kesīr
Tuhrına müdāvemet iden insānuñ.*
(Müfîd)

Şekve-senc olma fākadan mādām
Ola dāmān-ı cāmeñ ālūde
Ol tahāretle dā'imā k'olasıñ
Si'a-i rūze ile āsūde.
(Münîf)

* دَاوِمْ عَلَى ظَاهِرِ الطُّهْرِ وَ بَاطِنِهِ
يُوَسِّعِ الرِّزْقُ فِيهِمَا لِمَنْ عَانَى
(مفيد)

(İç ve dış temizliğe devam et ki darlık zamânında rızkın bollaşsın.)

Kıl vuzū vü tahāreti pīşe
Fakr u fāka saña irişmeye tā
Ol müdāvim hemān tahāretde
Rızk-ı vāsi‘ ire saña her-cā.
(S.İbrahim)

İtme dīk-ı me‘āşdan şekvā
Saña bir çāre-i hasen diyeyim
Ābdestli bulun devām üzere
Bak ki darlık görür müsüñ a begim.
(Zühdî)

Ey ki ālūdelükden olmışsuñ
Fāka vü fakr ile ziyāde zebūn
Ol tahāretle dā'imā dirseñ
Kısmetüñ dem-be-dem ola efzūn.
(Lâ-edrî)

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahman Câmî: Hadîs-i Erba'în, Konya Yusuf Ağa Ktp. No: 7065, v. 198b-204a.

Ali Şîr Nevâî: Çihl Hadîs, İst. Ünv. Ktp. TY. No: 4149, v.1b-8a.

Karahan, Abdülkadir: İslâm-Türk Edebiyatında KIRK HADÎS, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

___________: Fuzûlî'nin tetkik edilmemiş bir eseri KIRK HADİS TERCÜMESİ, Selâmet Mecmuası, Sayı: 57 (s.4, 9), 59 (s.6), 61 (s.9), 63 (s.9), 64 (s.9), 66 (s.9), İst. 1948.

___________: Câmî'nin Erba'îni ve Türkçe tercümeleri, Türk Dili ve Edebiyatı dergisi, Sayı: 4, İst. 1952, s.345-371.

___________: Abdurrahman Câmî'nin Seyyid İbrâhim Osmanzâde Tarafından Tercüme Edilmiş Bilinmeyen Bir "Kırk Hadîs Tercümesi", Prof.M.Tayyip Okiç Armağanı, Sevinç Matbaası, Ankara 1978, s.71-86.

Kürkçüoğlu, Kemâl Edip: Fuzûlî KIRK HADÎS tercümesi, Millî Eğitim basımevi, İst. 1951.

Levend, Âgâh Sırrı: Ali Şîr Nevâî, (Dîvanlar ile Hamse dışındaki Eserler) c.4, Ankara 1968.

Müfîd: Hadîs-i Erba'în, Millî Ktp. No. 2545, v. 16b-23a.

Münîf: Hadîs-i Erba'în, Süleymâniye Ktp. Ali Nihad Tarlan No: 18/1 v. 1b-5a.

Nâbî: Terceme-i Hadîs-i Erba'în, İst. Ünv. Ktp. TY. No: 609 v. 1b-5b.

Necib Âsım: Hadîs-i Erba'în Tercümeleri, (Câmî'nin Tercümesi) Millî Tetebbûlar Mecmûası, Sayı: 4, İst. 1331, s.143-149.

___________: Hadîs-i Erba'în tercümeleri, (Nevâî'nin Tercümesi) Millî Tetebbûlar Mecmûası, Sayı: 4, İst. 1331, s.149-155.

___________: Hadîs-i Erba'în Tercümeleri, (Nâbî'nin Tercümesi) Millî Tetebbûlar Mecmûası, Sayı: 4 İst. 1331, s.155-160.

___________: Hadîs-i Erba'în Tercümeleri, (Münîf'in Tercümesi) Millî Tetebbûlar Mecmûası, Sayı: 4, İst. 1331, s.161-165.